



ԱԽԹԱԼԱ

ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ

Երևան 2015



Ծրագրի իրականացման թիմ՝

Իշխան Սոխակյան՝ Ախթալայի համայնքային երիտասարդական նախաձեռնությունների ակումբի անդամ, Ախթալայի քաղաքապետարանի աշխատակից

Դշխուհի Սահակյան՝ կ.գ.թ., ԿՏԲԿ հայաստանյան գրասենյակ, ՇՄՊՏԳԾ փորձագետ

Էվելինա Ղուկասյան՝ կ.գ.թ. ՀՀ ԳԱԱ հիդրոէկոլոգիայի և ձկնաբանության ինստիտուտ/ ԿՏԲԿ ՇՄՊՏԳԾ փորձագետ

Արփինե Հակոբյան՝ «ՀԿ Կենտրոն» Քաղաքացիական հասարակության զարգացման հասարակական կազմակերպության համակարգող

Հերմինե Գասպարյան՝ «ՀԿ Կենտրոն» ՔՀԶ ՀԿ-ի «Հզորացված ՔՀԿ-ներ հանուն կայուն բնապահպանության. բնապահպանական կառավարման խթանում ՔՀԿ-ների զարգացման միջոցով» ծրագրի համակարգող

«Հզորացված ՔՀԿ-ներ հանուն կայուն բնապահպանության. բնապահպանական կառավարման խթանում ՔՀԿ-ների զարգացման միջոցով» ծրագիրն իրականացվում է «ՀԿ Կենտրոն» ՔՀԶ ՀԿ-ի կողմից:

Ծրագրի նպատակն է՝ հանրային մասնակցության խթանումը ՀՀ բնապահպանական կառավարման գործընթացում:

Ծրագիրը ֆինանսավորվում է Եվրոպական միության «Բնապահպանական կառավարման հզորացում ոչ կառավարական կազմակերպությունների կարողությունների զարգացման միջոցով» ծրագրի շրջանակներում, որն իրականացվում է ՄԱԶԾ/ԳԷՀ Փոքր դրամաշնորհների ծրագրի միջոցով:



ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ախթալայի քաղաքապետի ուղերձը -----	3
2. Ախթալա համայնքի ավագանու որոշումը -----	4
3. Ընդհանուր տեղեկություններ -----	5
4. Ֆիզիկաաշխարհագրական բնութագիրը -----	6
5. Էկոլոգիական բնութագիրը -----	13
6. Սոցիալ-տնտեսական բնութագիրը -----	16
7. Քաղաքի տնտեսություն -----	18
8. Քաղաքի ինֆրակառուցվածքը -----	22
9. Թափոնների կառավարումը -----	32
10. Աղտոտման աղբյուրները -----	33
11. Օգտագործված գրականության ցանկ -----	42
12. Հավելված 1/հիմնախնդիրների ծառ/ -----	43
13. Հավելված 2/նպատակների ծառ/ -----	44
14. Հավելված 3/գործողությունների պլան / -----	45

Ախթալայի քաղաքապետի ուղերձը



Մի րով ողջունում եմ Ձեր
բնապահպանական
նախաձեռնությունը:

Ցանկանում եմ խորին
երախտագիտությունս հայտնել այս
նախաձեռնության ողջ անձնակազմին,
կազմակերպիչներին և աջակիցներին:
Ախթալա համայնքը հազեցած է բնական և

պատմաճարտարապետական կոթողներով: Նշենք, որ այնպիսի փոքր համայնք,
ինչպիսին մերն է, ունի բազմաթիվ չլուծված խնդիրներ, որտեղ էական տեղ են
գրավում համայնքի բնապահպանական հիմնախնդիրները: Ցավոք, մեր
համայնքին նվիրված ոչ մի աշխատության մեջ անդրադարձ չի արվել այդ
հիմնախնդիրներին: Այս ձեռնարկը այդ հսկայածավալ աշխատանքը կատարելու
առաջին փորձն է, ինչի համար ես շնորհակալ եմ ծրագրի իրականացման
աշխատակազմին: Ընթերցելով աշխատությունը՝ դուք կծանոթանաք մեր
համայնքին և այն պայմաններին, որտեղ հարյուրավոր տարիներ ապրում և
արարում են մեր բնակիչները: Քաղաքն ունի փառահեղ անցյալ, որի մասին չեն
մոռանում մեր քաղաքի բնակիչները: Մակայն այսօր նրանք ցանկանում են ոչ
միայն արարել, աշխատել, այլ նաև լուծել իրենց համայնքի խնդիրները: Վստահ
եմ, որ այս աշխատանքը կօգնի մեզ հասնելու մեր առջև դրված նպատակների
կատարմանը:

ԱԽԹԱԼԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱՊԵՏ՝

Հ. ԽԱՉԻԿՅԱՆ



**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԼՈՒՈՒ ՄԱՐԶԻ ԱՆԹԱԼԱ ԶԱՂԱՔԱՅԻՆ
ՀԱՄԱՅՆՔԻ ԱԿՏԱՆԻ**

Հայաստանի Հանրապետության Լոռու մարզի Ախթալա համայնք
ՀՀ, Լոռու մարզ, ք. Ախթալա, (093) 20 67 53, (998) 20 67 53, (099) 30 67 53, (0253) 5 22 64 akhtala.bri@mta.gov.am

Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ

27 ՓԵՅՐՎԱՐԻ 2015թվականի N 6-Ա

**ԱՆԹԱԼԱ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ՏԵՂԱԿԱՆ ԲՆԱՊԱՐԿՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐԸ
ՀԱՍՏԱՏԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

Ղեկավարվելով «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածով,

ՀԱՄԱՅՆՔԻ ԱԿՏԱՆԻՆ ՈՐՈՇՈՒՄ Է՝

Հաստատել Ախթալա համայնքի տեղական բնապահպանական գործողությունների ծրագիրը՝ համաձայն հարվելյաժողի:

Որոշումն ընդունվել է:

	Կողմ -7	Դեմ -0	Ձեռնպահ -0
1. Ազարյան Կարեն			
2. Խաչիկյան Կարեն			
3. Մուրադյան Անահիտ			
4. Սրսիկյան Ալբերտ			
5. Վարդանյան Լյուվա			
6. Վարդուհանյան Սահակ			
7. Փարսադանյան Սամվել			

Քաղաքապետ՝



ՀԱՅԿԱՑ ԽԱՉԻԿՅԱՆ

1.0 ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1.1 Պատմական ակնարկ

Ախթալա բնակավայրը 1921թ. հուլիսի 20-ի «ՀՄԽՀ վարչական վերաբաժանումների» դեկրետով եղել է Լոռու գավառի Ալավերդի գավառամասի կազմում, 1930թ. սեպտեմբերի 9-ից՝ Ալավերդու վարչական շրջանի կազմում, որը կազմավորվել է Ալավերդու և Դսեղի գավառներից, 1969 թվից՝ Թումանյանի շրջանի կազմում: 1939թ. Ախթալան ունեցել է քաղաքատիպ ավանի կարգավիճակ, որի ավանային սովետին վարչատարածքային կարգով ենթարկվում էին (1971թ.) Ախթալայի առողջարանը, առողջարանին կից ավանը, Վերին Ախթալա գյուղը, Նեղոց գյուղը, Քարկուռի ավանը: 1995 թվից՝ «ՀՀ վարչատարածքային բաժանման մասին» օրենքով Ախթալա քաղաքատիպ ավանին տրվել է քաղաքի կարգավիճակ Լոռու մարզի կազմում: Այժմ Ախթալայի քաղաքային համայնքի կազմում են Ախթալա քաղաքը, Ախթալայի առողջարանը և դրան կից գյուղը:

Թումանյանի շրջանը հնում՝ մ.թ.ա. IV-II դդ., մտնում էր Մեծ Հայքի Գուգարք նահանգի մեջ՝ կազմելով Տաշիր կամ Տաշիրք գավառի արևելյան մասը: Այստեղ իշխում էին Գուգարքի բղեշխները, իսկ VII-VIII դարերում՝ Բագրատունիները, Օրբելյանները, Չաքարյանները և մասամբ Մամիկոնյանների շառավիղները: XIX դ. վերջին և X X դարի սկզբին Բորչալուի հետ միասին կազմում էր Թիֆլիսի նահանգի Լոռի-Բորչալու գավառը, որը 1919թ. մինչև 1921թ. փետրվարը գտնվում էր «Չեզոք գոտու» մեջ: Լոռին վերածվել էր անգլո-ամերիկյան գաղութի:

1921թ. փետրվարին «Չեզոք գոտու» տարածքը սովետական զորքերի օգնությամբ ազատագրվում է, և Լոռին միացվում է Սովետական Հայաստանին: 1921թ. հուլիսի 21-ի դեկրետով «Չեզոք գոտուց» կազմավորվում են Լոռու գավառը և Ալավերդու գավառամասը, որի կազմում էր Ախթալան:

Ախթալա քաղաքը Հայաստանի Հանրապետության գունավոր մետալուրգիայի կենտրոններից մեկն է: Հայկական լեռնաշխարհում գունավոր մետաղների ձուլումը հայտնի է եղել մ.թ.ա. III-II հազարամյակում (Մեծամոր), մշակվել են պղնձի, անագի, ոսկու հանքավայրեր (մ.թ.ա. IV-III դդ.): Պղնձի, ոսկու, բազմամետաղային հանքանյութերի մշակումը, երբեմն տևական ընդմիջումներով, շարունակվել է միջին դարերում և առավել բարձր զարգացման հասել XVIII դարի II կեսին, երբ 1763թ. Ախթալայի արծաթ-կապարի և 1770թ. Ալավերդու պղնձի հանքավայրերի բազայի վրա կառուցվեցին Ախթալայի արծաթ-կապարի և Ալավերդու, այնուհետև Շամլուղի պղնձաձուլական գործարանները:

1785. և 1795թ թ. հանքն ավերվել է և փակվել: Հետագայում այն վերականգնել են հույն հանքափոր վարպետները, որոնք եկել էին Հերակլ II թագավորի օրոք, դեռևս 1760-ական թթ.: 1887-1914թթ. հանքավայրը շահագործել են ֆրանսիացի ձեռնարկատերերը:

1905թ. դադարեցվել էր Ախթալայի արծաթ-կապարի հանքավայրի մշակումը պաշարների սպառման պատճառով:

1918-1920թթ. Հայաստանում գործող ձեռնարկությունների զգալի մասն ավերվել էր: Հեղկոմի 1921թ. հունվարի 11-ի դեկրետով երկրի հանքային արտադրությունն ու մետալուրգիական գործարանները ազգայնացվեցին: 1924 թ. սկսեցին գործել Ալավերդու, Ղափանի պղնձաձուլական գործարանները, 1927թ.՝ Շամլուղի, Ալավերդու և Ղափանի հանքերը:

1960-1985թթ. ՀՍՍՀ գունավոր մետալուրգիան մեծ առաջընթաց ապրեց: 1967թ. շարք մտավ Ախթալայի հարստացման ֆաբրիկան:

1971-1975թթ. Շամլուղի պղնձի, Ախթալայի արծաթ-կապարի հանքերն ու հարստացուցիչ ֆաբրիկան ընդգրկվեցին Ալավերդու լեռնամետալուրգիական կոմբինատի կազմի մեջ: Այժմ վերագործարկվել է Ախթալայի հարստացուցիչ ֆաբրիկան:

Նախկինում քաղաքն ունեցել է Ախդալա, Ախտալա, Պղնձահանք անվանումները: Պղնձահանք անվանումը կապված է 1763թ. վրաց Հերակլ 2-րդ թագավորի հետ, որը Գյումուշհանեից բերել է հույն հանքագործներ, ովքեր կառուցել են Ախթալայի արծաթի և պղնձի գործարանը և բնակավայրին տվել Պղնձահանք անվանումը: Ախթալայի մոտ գտնվող արծաթահանքերի հետ կապված՝ երբեմն այն անվանվել է Արծաթահանք:

2.0 ՖԻԶԻԿԱՍՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

2.1 Աշխարհագրական դիրքը

Ախթալայի քաղաքային համայնքն ընդգրկված է Լոռու մարզային ռեկրեացիոն գոտու Դեբեդի ենթագոտում: Ախթալան գտնվում է Լոռու մարզի հյուսիսարևելյան հատվածում՝ Դեբեդ գետի ձախ ափին՝ Լավար լեռան ստորոտին՝, լեռնալանջի վրա: Ծովի մակարդակից՝ 780 մ բարձրության վրա: Այն կազմված է մի քանի թաղամասերից: Բուն թաղամասը նախկին Ներքին Ախթալա գյուղն է, իսկ նոր թաղամասը տեղադրված է Շամլուղ գետի բարձրադիր ափին: Հեռավորությունը մարզկենտրոն Վանաձորից 62կմ է, իսկ մայրաքաղաք Երևանից՝ 180 կմ:

2.2 Ախթալայի գեոմորֆոլոգիական և սելյամատեկտոնական պայմանները

Ախթալա քաղաքային համայնքի տարածքը տեղակայված է Դեբեդ գետի վերին հոսանքի ավազանում՝ Վիրահայոց լեռնաշղթայի լանջերին: Լանջերը խիստ թեք են, անտառապատ: Դեբեդ գետի կիրճը խորն է՝ ծովի մակարդակից բարձր 250-350մ: Կիրճի երկու ափերին տարածված են լավային սարահարթեր, որոնք ունեն սեղանաձև մակերևույթ (բացարձակ բարձրությունները՝ 700-ից 1100մ): Այդ սարահարթերը կամ կառուցապատված են, կամ զբաղված են մշակովի հողերով: Ախթալա քաղաքի կառուցապատված տարածքը մասնատված է մի քանի թաղամասերի, որոնք տեղակայված են Ախթալա գետի աջ և ձախ ափերի համեմատաբար փոքր թեքություններ ունեցող լանջերին՝ սարահարթերի վրա, ինչպես նաև Դեբեդ գետի հովտի հարթ տեղամասերում:

Կառուցապատված և կառուցապատման ենթակա տարածքներն ունեն բարենպաստ ինժեներատեխնիկական պայմաններ: Տարածքը հիմնականում ներկայացված է ժայռային ապարներով (քվարցային պորֆիրիտներ, դիորիտներ, անդեզիտներ)՝ ծածկված 4-6 մ հզորության մակերեսային նստվածքներով:

Գեոդինամիկ պրոցեսներից Ախթալա գետի ողողահունի աջ և ձախ լանջերին տարածված են փոքր սահքեր: Էրոզիոն պրոցեսները տարածված են թեք լանջերին: Անտառների հատման հետևանքով հանքահարստացուցիչ կոմբինատի շրջակայքում, որտեղ մակերեսային շերտի հզորությունը հասնում էր 5-6 մետրի, ստեղծվեցին պայմաններ մակերեսային էրոզիոն պրոցեսների առաջացման համար: Ախթալա-Շամլուղ ճանապարհի որոշ հատվածներում լանջերը փլուզման վտանգի տակ են: Տարածքին

սպառնում են նաև Դեբեդի վտակների (Ախթալա գետը և դրա վտակները) հեղեղումները:

Քաղաքի տարածքի սեյսմատեկտոնական պայմանները բարենպաստ են: Դրանց գնահատման ընթացքում խիստ կարևորվում են ակտիվ խզվածքների ազդեցության գոտիների բացահայտումը և գրունտային պայմանների հաշվառումով սեյսմիկ վտանգի ելակետային արժեքների որոշումը:

Քաղաքի տարածքում ակտիվ տեկտոնական ճեղքերը բացակայում են: Գրունտների առավելագույն արագացումները ամբողջ տարածքում չեն գերազանցում 0.20 g (8 բալ):

2.3 Լանդշաֆտների դասակարգումը և գնահատականը

Ախթալայի քաղաքային համայնքի տարածքը տեղակայված է Գուգարքի լեռնահովտային շրջանի Փամբակ-Դեբեդի հովտասարավանդային, անտառատափաստանային ենթաշրջանում: Ենթաշրջանն ընդգրկում է հետևյալ լանդշաֆտային գոտիները.

- Դեբեդի խորը կիրճի և Ախթալա գետահովտի:
- Լավային սարահարթերի:
- Վիրահայոց լեռնաշղթայի լանջերի անտառային:

Դեբեդի կիրճը հիմնականում ունի ուղղորդ կամ աստիճանաձև լանջեր, խորությունն, ինչպես արդեն նշվել է, 250-350 մ է: Կիրճի լանջերի քարափներում հողմահարության հետևանքով գոյացել են ընդարձակ խոռոչներ, որոնք պատմական ժամանակներում բնակիչների համար ծառայել են որպես թաքստոցներ: Կլիմայական պայմաններով և հողաբուսական ծածկույթով կիրճը տարբերվում է լավային սարահարթերի գոտուց: Այստեղ գետափից և երկաթուղու գծից անմիջապես վերև բարձրանում են ժայռոտ մերկացումներ, իսկ գետափնյա հարթ տարածությունների վրա հանդիպում են պտղատու այգիներ: Ծառերն աճում են փոքրիշատե հողածածկ, մեծ թեքություն ունեցող լանջերի վրա: Ժայռոտ մերկացումներում քարերի արանքից բուսումնաբան են թփուտներ: Լավային սարահարթերի գոտին տարածվում է Դեբեդի կիրճի երկու կողմերում առանձին տեղամասերով: Դրանք ունեն սեղանաձև մակերևույթ: Սարահարթերի անդեզիտաբազալտային ծածկույթի վրա՝ տափաստանային բուսականության տակ, առաջացել են լեռնային սևահողեր: Սարահարթերը ծածկված են մշակովի հողերով կամ կառուցապատված են: Վիրահայոց լեռնաշղթայի լանջերը Դեբեդի կիրճի երկու ափերում էլ խիստ թեք են, իսկ ձախափնյա լանջերի՝ Ախթալա գետին հարող մասերում հանդիպում են փոքր թեքություն ունեցող տեղամասեր: Աջափնյա և ձախափնյա լանջերը անտառապատ են:

Հաշվի առնելով լանդշաֆտային գոտիների ռելիեֆային տարբերությունները, կառուցապատված և կառուցապատման ենթակա տարածքների տեղադրվածությունը լանդշաֆտային տարբեր գոտիներում՝ հետագա դասակարգման տաքսոնոմիկ միավոր է

ընդունվել լանդշաֆտների օգտագործման քաղաքաշինական ձևը, ըստ որի տարբերվում են.

- Կառուցապատված և կառուցապատման ենթակա լանդշաֆտներ:
- Ռեկրեացիոն նշանակության լանդշաֆտներ:
- Դեզրադացված լանդշաֆտներ:

Կառուցապատված և կառուցապատման ենթակա լանդշաֆտները տարածված են սարահարթերի վրա, Դեբեդ և Ախթալա գետերի առափնյա հարթ տարածքներում և գետերի լեռնալանջերին: Ախթալայի քաղաքային համայնքի հիմնական մասը՝ բազմահարկ կառուցապատումով, տեղադրված է Ախթալա և Դեբեդ գետերի միացման տեղում գտնվող փոքր սարահարթի վրա (50-60 հա): Սարահարթի («Սարահարթ թաղամաս») բացարձակ բարձրությունները 715-765 մ են, տարածքը հարթ է, քիչ թեքված հարավ-արևմուտք, հյուսիս-արևելք ուղղություններով: Սարահարթի հյուսիսային, հարավարևելյան և հարավարևմտյան մասերը զառիթափ իջնում են համապատասխանաբար դեպի Ախթալա և Դեբեդ գետերը: Արդյունաբերական օբյեկտները տեղադրված են «Սարահարթ» թաղամասից դեպի արևմուտք 0.5-0.6 կմ-ի վրա, Ախթալա գետի աջափնյա թեք լանջերի վրա (Ախթալայի լեռնահարստացման կոմբինատ), ինչպես նաև Դեբեդի ձախ ափին, գետահովտում (Ախթալա և Դեբեդ գետերի միացման կետում և Դեբեդի հովտում համապատասխանաբար «Սարահարթ» թաղամասից 6 և 8 կմ հեռավորության վրա): Ցածրահարկ և խառը կառուցապատումով թաղամասերը (հին Ախթալա գյուղը, «Բարիտ» և «Կապար» թաղամասերը) տեղակայված են Ախթալա գետի ձախ ափին, Վիրահայոց լեռներից հոսող փոքր վտակների գետահովիտների թեք լանջերին և փոքր սարահարթերի վրա (1-1.5 հա): Ռեկրեացիոն նշանակության լանդշաֆտները քաղաքային համայնքի տարածքը բոլոր կողմերից շրջափակող լեռնալանջերն են՝ ծածկված անտառներով: Այս լանդշաֆտներում կառուցապատման ենթակա են հիմնականում Դեբեդ և Ախթալա գետերի վտակների քիչ թեքություն ունեցող հովիտները: Գոյություն ունեցող հանգստյան տունը, որը Ախթալայի քաղաքային համայնքի սահմաններում է, գտնվում է «Սարահարթ» թաղամասից 10-12 կմ հեռավորության վրա՝ Դեբեդի ձախափնյա երկու վտակների միջև ընկած տարածքում՝ քիչ թեքություն (25%) ունեցող լեռնալանջերին, շրջափակված է 700-750 մ բարձրությամբ լեռնագագաթներով: Դեզրադացված լանդշաֆտները (Ախթալայի հանքավայրի հաշված պաշարների սահմանները, պոչամբարները, թափոնադաշտերը) դուրս են հանվում նոր կառուցապատումից, քանի որ ըստ «ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի» 52-րդ հոդվածի (ընդունված 2002 թ. նոյեմբերի 6-ին)՝ հանքավայրի հաշված պաշարներով սահմաններն արգելվում է կառուցապատել, իսկ պոչադաշտերը, թափոնադաշտերը ներկա գիտատեխնիկական մակարդակի պայմաններում պահանջում են ռեկուլտիվացման տեխնիկապես բարդ և թանկարժեք միջոցառումներ:

2.4 Կլիման

Ախթալա քաղաքը գտնվում է «տաք» կլիմայական գոտում, բացարձակ բարձրությունը ծովի մակերևույթից 900 մ է: Համայնքի կլիման մերձարևադարձային է՝ «արևոտչափավոր խոնավ եղանակային տիպով:

Ձմեռը չափավոր մեղմ է, ձյան կանոնավոր ծածկույթ չի ձևավորվում: Գերակշռում են տաքացումները (միջին օրական ջերմաստիճանը բարձր է 0°-ից): Միջին տվյալներով ձմեռը սկսվում է դեկտեմբերի երկրորդ կեսից և ավարտվում է մարտի առաջին կեսին: Հունվարի միջին ջերմաստիճանը տատանվում է -1,3°, բացարձակ նվազագույնը -22°C է: Իսպառ բացակայում են «զգալի սառնամանիքներով» և «սառնամանիքներով» եղանակները:

Գարունը չափավոր խոնավ է, երկարատև: Տեղումների քանակը տատանվում է ամսական 80-140 մմ-ի սահմաններում: Ամսական միջին ջերմաստիճանը կազմում է 12-16.9°C: Գարնանային ցրտահարություններն ավարտվում են ապրիլի երկրորդ, երրորդ տասնօրյակներում (ամենաուշը՝ մայիսի 21-ին): Գարնան առաջին կեսին գերակշռում են անձրևային և ամպամած, իսկ երկրորդ կեսին՝ արևոտ, չափավոր խոնավ եղանակները:

Ամառը տաք է, երկարատև, համեմատաբար խոնավ: Հունիս-օգոստոս ամիսներին միջին ջերմաստիճանը տատանվում է 20,1°C-ից 23,3°C-ի սահմաններում,, բացարձակ առավելագույնը՝ 37°C: Ամսական տեղումների քանակը 37-79 մմ է: Ամռան առաջին կեսին գերակշռում են «արևոտ, չափավոր խոնավ» եղանակային տիպերը, երբ միջին օրական ջերմաստիճանը չի բարձրանում 15°C-ից: Հաճախակի են ամպրոպները, որի հետևանքով մեծանում է մթնոլորտի իոնիզացիան՝ մի գործընթաց, որը դրական ազդեցություն ունի շնչառական օրգանների ախտահարմամբ տառապող հիվանդների վրա: Ամռան երկրորդ կեսը շոգ է՝ հազեցած խոնավությամբ (62-64%): Ամռանը եղանակները բնութագրվում են փոփոխական ամպամածությամբ, կայուն եղանակային ռեժիմով: «Արևոտ, չափավոր խոնավ» և «շոգ, չափավոր խոնավ» եղանակային տիպերը դիտվում են 8-13 օր, «շատ շոգ և խոնավ» եղանակները դիտվում են 10-12 օր, իսկ ամպամած և անձրևային եղանակները՝ միայն 1-2 օր:

Աշունն Ախթալայում բնորոշվում է անձրևոտ և ամպամած եղանակով: Աշունը կարճ է, սառը: Ամպամած և անձրևային եղանակները դիտվում են 7-8 օր ամսվա ընթացքում:

Ստորև ներկայացված են Ախթալայի կլիմայական տվյալները՝ աղյուսակների ձևով.

Աղյուսակ 1 Արևափայլի տևողությունը (ժամերով)

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Տարի
120	115	150	160	170	250	270	260	210	165	120	110	2100

Աղյուսակ 2 Օդի միջին ամսական և տարեկան ջերմաստիճանը

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Տարի
-1.3	2.8	6.5	12.0	16.9	20.1	23.3	23.2	19.5	14.7	7.5	3.1	12.3

Աղյուսակ 3 Օդի միջին ամսական և տարեկան ջերմաստիճանը

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Տարի
Նվազագույնը	-3.5	-2.2	0.8	5.9	10.1	13.4	16.9	16.9	13.1	8.2	2.9	-1.3	6.7
Առավելագույնը	4.1	5.6	9.5	15.2	20.2	24.5	28.3	28.3	23.1	17.0	9.9	5.8	17.3

Աղյուսակ 4 Օդի բացարձակ նվազագույն և առավելագույն ջերմաստիճանը

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Տարի
Նվազագույնը	-22.0	-15.0	-14.0	-5.0	0	5.0	7.0	7.0	10.0	-6.0	-10.0	-20.0	-22.0
Առավելագույնը	17.0	19.0	25.0	30.0	32.0	35.0	37.0	37.0	34.0	30.0	25.0	20.0	37.0

Աղյուսակ 5 Օդի միջին ամսական և տարեկան հարաբերական խոնավությունը (%)

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Տարի
68	68	70	68	73	70	64	62	70	74	76	70	69

Աղյուսակ 6 Տեղումների միջին ամսական և տարեկան քանակը (մմ)

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XI-III	IV-X	Տարի
13	17	29	43	69	72	47	37	29	36	26	13	98	333	431

Աղյուսակ 7 Քամու միջին ամսական և տարեկան արագությունը (մ/վրկ)

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Տարի
1.7	1.8	1.7	1.6	1.3	1.3	1.3	1.4	1.3	1.4	1.4	1.4	1.5

Աղյուսակ 8 Քամու ուղղության և անհողմության կրկնելիությունը (%)

Ամիսներ	Հյուսիս	Հյուսիս-արևմտ	Արևելք	Հարավ-արևմտ	Խոնավ	Հարավ-արևմտ	Արևմուտք	Հյուսիս-արևմտ	Շտիլ
I	19	13	2	7	48	4	3	4	20
II	18	17	2	6	45	4	3	5	18
III	25	21	2	6	34	4	2	6	22
IV	24	21	3	6	33	5	2	6	24
V	18	20	3	6	39	5	3	6	32
VI	15	19	3	7	40	8	3	5	31
VII	14	19	3	6	44	6	3	5	30
VIII	13	19	3	5	46	7	2	5	29
IX	18	19	2	6	47	4	1	3	29
X	17	20	2	7	48	4	0	2	25
XI	24	19	1	6	42	3	2	3	24
XII	19	13	2	8	48	4	2	4	22
Տարի	19	18	2	6	44	5	2	4	24

Աղյուսակ 9 Թթվածնի կշռային պարունակությունը մթնոլորտում (գ/մ³)

Հունվար	Ապրիլ	Հուլիս	Հոկտեմբեր
278	256	242	256

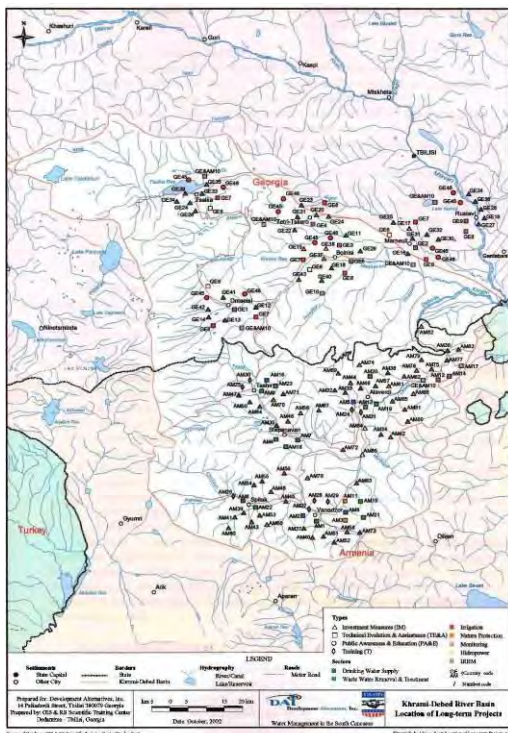
Աղյուսակ 10 Ձնածածկույթի գոյացման և վերացման, կայուն ձնածածկույթի առաջացման և քայքայման ժամկետները

Ձնածածկույթով օրերի քանակը	Ձնածածկույթի գոյացման միջին ժամկետը	Կայուն ձնածածկույթի առաջացման միջին ժամկետը	Կայուն ձնածածկույթի քայքայման միջին ժամկետը	Ձնածածկույթի վերացման միջին ժամկետը
37	12.XII	-	-	21.III

Աղյուսակ 11 Ձնածածկույթի միջին տասնօրյակային բարձրությունը (սմ)

Դեկտեմբեր			Հունվար			Փետրվար			Մարտ			Ձնածածկույթի տասնօրյակային առավելագույն բարձրությունը		
1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	Միջին	Առավելագույն.	Նվազագույն.
	3	4	5	5	5	5	3	4	3	3	3	9	18	1

2.5 Ջրային ռեսուրսները



Ախթալայի քաղաքային համայնքի տարածքը տեղակայված է Դեբեդի և նրա վտակներ Ախթալայի (Ուչքիլիսե), Նագիկի, Նահատակի գետահովիտների թեք լանջերին և լանջերի վրա առաջացած սարահարթերի վրա:

Գետերը սնվում են հալոցքային, անձրևային և ստորգետնյա ջրերով:

Գարնանային գետավարարումը սկսվում է մարտ ամսին, տևում է բավականին երկար և ընթանում մեծ տատանումներով (վերելքներով և անկումներով): Վերջին մեծ ջրհեղեղը տեղի է ունեցել 1969 թ.:

Դեբեդ գետը Քուդի ավազանի ամենախոշոր գետն է, նրա երկարությունը 178 կմ է, ջրհավաք ավազանի մակերեսը՝ 4080 կմ², միջին տարեկան ծախսն ըստ Մեծ Այրում դիտակետի, որն Ախթալա ավանից 5 կմ

հեռավորության վրա է, 35.8 մ³/վրկ է:

Դեբեդ գետի Ախթալայի դիտակետում ջրաբանական պարամետրերն են.

Հունի միջին լայնությունը՝ 42.2 մ:

Միջին խորությունը՝ 0.69 մ:

Հոսանքի միջին արագությունը՝ 1.10 մ/վրկ:

95 տոկոս ապահովվածության ամենափոքր միջին ջրի ծախսը՝ 10.0 մ³/վրկ:

Դեբեդ գետն աչքի է ընկնում գարնանային երկարատև հորդացումներով (120-130 օր): Գետի սնուցումը խառն է, իրականանում է ձնհալքների ջրերով, անձրևաջրերով և գրունտային ջրերով: Ամռանը գետում դիտվում են անձրևային հորդացումներ, իսկ վտակներում՝ հեղեղումներ: Չնայած Դեբեդ գետը ջրառատ է, նրա տարեկան հոսքը կազմում է 1100 մլն մ³, բայց գետի կիրճի մեծ խորության (200-350 մ) և զառիթափ լանջերի հետևանքով ջրի տնտեսական օգտագործումը կապված է մեծ դժվարությունների հետ: Գետի ջուրն օգտագործվում է ոռոգման նպատակով:

Գրունտային ջրերը տեղադրված են խորը: Սահմանափակ քանակությամբ աղբյուրներ դուրս են գալիս Ախթալա գետի հովտում: Աղբյուրների քիմիական կազմը հիդրոկարբոնատային-կալցիումային և սուլֆատային-կալցիումային է:

Ախթալայի ԼՀԿ-ն ջրի հիմնական սպառողն է, որտեղ ջուրն անհրաժեշտ է տեխնոլոգիական պրոցեսի ապահովման համար (սառեցում, ջրափոշեզերծում, սարքավորումների լվացում և այլն):

Կոմբինատի արտադրական ջրի ծախսվող հաշվարկային քանակը կազմում է 2317.0 մ³/օր:



Ջրի հաշվեկշիռը և ծախսն ըստ արտադրամասերի
Աղյուսակ 12

N	Արտադրամասի անվանումը	ջրօգտագործում			ջրահեռացում			կորուստ
		մ ³ /օր	մ ³ /ժամ	լ/վրկ	մ ³ /օր	մ ³ /ժամ	լ/վրկ	
1	Գլխավոր	1981.0	98.4	28.2	1981.0	98.4	28.2	-
2	Ջարդման	104.5	4.6	1.2	101.5	4.2	1.2	3.0
3	Ջրազերծման	231.5	21.0	5.4	231.5	21.0	5.4	-
	Ընդամենը	2317.0	124.0	34.8	2314.0	123.6	34.8	3.0

Կոմբինատում խմելու ջրի հաշվարկային ծախսը կազմում է 19 մ³/օր, որը վերցվում է քաղաքը սնող Ստեփանավան-Ալավերդի-Նոյեմբերյան ջրատարից: Ջրատարը այժմ չի բավարարում քաղաքի բնակչության և կոմբինատի պահանջները: Արտադրական ջրասպառման աղբյուր է Դեբեդ գետը, որտեղից ջուրը պոմպակայանի և ջրատարի միջոցով մղվում է դեպի արտադրական ջրի 2 պահեստարաններ (յուրաքանչյուրի տարողունակությունը՝ 500 մ³): Արտադրական ջրի պահեստարաններում պահվում է կրկնակի ծավալի երեքժամյա ջրի պաշար՝ հրդեհների մարման համար:

2.6 Հողերը

Աղույսակ 13

Համայնքի հողերն ըստ նշանակության	Հա
Գյուղատնտեսական	11.54
Բնակավայրի	120.85
Արդյունաբերական, ընդերքօգտագործման և այլ արտադրական նշանակության	31.92
Էներգետիկայի, տրանսպորտի, կապի, կոմունալ ենթակառուցվածքների օբյեկտների	11.91
Հատուկ պահպանվող տարածքների	37.11
Հատուկ նշանակության	0
Անտառային	274.1
Ջրային	12.14
Ընդամենը	499.57

Քաղաքի բնակելի ֆոնդը կազմում է 62340 մ², որից 1-2 հարկանի տնամերձ հողամասերով տներինը՝ 11 560 մ², որտեղ բնակվում է 407 մարդ: Բազմաբնակարան շենքերի բնակելի ֆոնդը կազմում է 50 780 մ², որտեղ բնակվում է 3035 մարդ: Բնակչության ապահովվածությունը բնակելի ընդհանուր մակերեսով կազմում է 20.5 մ²:

3.0 ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

3.1 Հիմնական բուսական համակեցությունները

Տարածված են բուսականության հետևյալ տիպերը՝ քսերոֆիլ նոսրանտառային, անտառային, մարգագետնատափաստանային, տափաստանային, մարգագետնային, ճահճային, ինչպես նաև արտագոտային բուսականությունը՝ ժայռային, քարացրոնային:

3.1.1 Ֆլորան



Դեբեդի խորը կիրճի լանջերը, որտեղ տեղակայված են Ախթալա քաղաքի տարբեր թաղամասերը, ասիմետրիկ են: Չախափնյա լանջը գառիթափ է, իսկ աջափնյա լանջը՝ թեք-աստիճանաձև: Աստիճանների կամ դարավանդների վրա աճում է առատ բուսականություն, տարածված են անտառներ, իսկ գառիթափ լանջերը լերկ են և ունեն մռայլ տեսք: Գետափնյա հարթ տարածքներում հանդիպում են

այգիներ (խնձորի, տանձի, դեղձի, սալորի, ընկույզի, արջընկույզի և այլն):

Թխկի *Acer L.*

Հիմնական ծառատեսակներն են՝ կաղնին (հատկապես վրացական), թխկին (*Acer L.*),



Լորենի (*Tilia L.*),

Բոխի (*Carpinus L.*):

Քաղաքը շրջապատող Վիրահայոց, Սևորոյաց լեռների՝ դեպի Դեբեդն իջնող լանջերը ծածկված են լորենու, բոխու և հացենու անտառներով, ժայռոտ մերկացումներում քարերի արանքից բուսնում են ենթանտառի թփուտները՝ մասրենու, հոնի, ցաքիի, ալոճենու մացառուտներով և միջին խտությամբ խոտածածկույթով: Դեբեդնի վտակների խորը հովիտների սովերոտ լանջերին աճում են հաճարենու անտառներ՝ լորենու խառնուրդով և բավական հարուստ ենթանտառով (հոնի, ճապկի, թանթրվենի, սզնի):

Դեբեդնի հովտում պատառիկներով տարածված են գիհու նոսրանտառներ, երբեմն ցաքիի հետ: Դրանց հետ խառը հանդիպում են պիստակենի, փռշնի, երբեմն դրախտածառ, որով նոսրանտառներն անցնում են շիրբյակի բուսականության: Անտառի արդյունաբերական հատումն արգելված է, թույլատրվում է միայն սանիտարական հատում:

Կարմիր գրքում գրանցված հազվագյուտ տեսակներից Ախթալայի շրջանում տարիներ առաջ հնարավոր էր հանդիպել բթատերև խնկենու:



(*Pistacia mutica* Fischet C.A.Mey). ներկայումս Ախթալայի տեղանքում այդ ծառի պոպուլյացիաները ոչնչացված են: Այս շրջանում աճում են հետևյալ ծառատեսակները՝ հունական ընկուզենի (*Juglans regia L.*), հունական շրջահյուս (*Periploca graeca L.*), բազմապտուղ գիհի (*Juniperusexcelsa Bieb.*), գարշահոտ գիհի (*J. foetidissima Willd.*): Մյուս հազվագյուտ տեսակները հիմնականում դեկորատիվ ծաղիկներ են, որոնք հանդիպում են Հայաստանի

ուրիշ շրջաններում ևս. դամաստնյան եղբորոսին



(Cephalanthera damasonium Mill),



Եղ. Կարմիր (C. rubra L.),



Ադամի քրքում (Crocus adamii J. Gay),

Ք. Հրաշալի (C. speciosus Bieb.), հոռմեական դակտլորիզ (Dactylorhiza romana), ցանցավոր հիրիկ (Iris reticulata Bieb.), սովխեթական մանուշակ (Viola somchetica C. Koch), գիշերային մանուշակ (Palanthera chlorantha (Cust)), արևելյան կակաչ (Papaver orientale L.), արական խոլորձ (Orchis mascula L.): Դրանք ընդգրկված են ՀՀ Կարմիր գրքում դեկորատիվ ծաղիկների հավաքի պատճառով:



3.2 Ֆաունան



Ախթալայի մերձակայքի անտառների ավելի շատ բնորոշ են կովկասյան անտառային շրջանների ֆաունայի ներկայացուցիչները՝ լուսանը, անտառային կատուն, գորշ արջը, վարազը, այծյամը, եղջերուն: Այստեղ կարելի է հանդիպել նաև այլ կենդանիների՝ գայլ, աղվես, նապաստակ, սովորական ոզնի: Թռչուններից տարածված են արծիվը, բազեն, փայտփորիկը, անտառային աղավնիները, հոպոպը, կկուն: Կարմիր գրքում գրանցված հազվագյուտ տեսակների ներկայացուցիչներից են կովկասյան

ջրասամույրը (*Lutra lutra Meridionalis* Ognev, 1931) և



կովկասյան անտառակատուն (*Felis silvestris caucasica*, Satunin, 1905): Ախթալայի մերձակայքում, մասնավորապես Շամլուղի շրջանում, առկա է սալամանդրների ընտանիքի փոքրասիական տրիտոնը:

Հազվագյուտ թռչուններից այս շրջանում տարածված է սովորական սպիտակ ազլուխ



անգղը, բայց այդ թռչունի բնակավայրի ստորին սահմանը 1000 մ է, իսկ ֆաբրիկան գտնվում է 840 մ բարձրության վրա: Շրջանը մտնում է այնպիսի հազվագյուտ թռչունների արեալի մեջ, ինչպիսիք են Եվրոպական սև ագռավը (*Corvus corax corax* Linnaeus, 1758),



Եվրոպական ճուռականման շահրիկը (*Sylvia nisoria nisoria* Bechtein, 1792): Կարմիր գրքում գրանցված սողուններից Ախթալայի շրջանում հնարավոր է հանդիպել Միջերկրածովյան կրիայի (*Testudo graeca* linnaeus, 1758):

4.0 ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

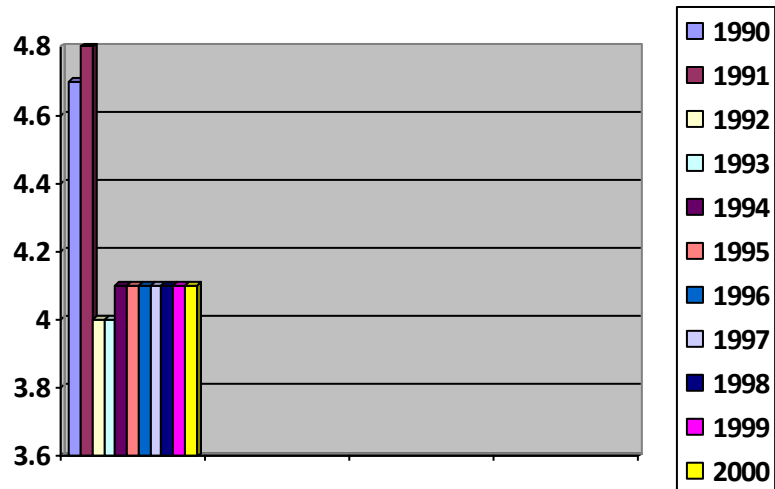
4.1 Բնակչությունը

Ըստ ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության 01.01.2006թ. տվյալների՝ Ախթալայի քաղաքային համայնքի բնակչությունը կազմում է 3.2 հազ. մարդ: Ախթալայի բնակչության դինամիկան 1990-2000թթ. Ժամանակահատվածի համար ներկայացված է ներքոնշյալ աղյուսակում և պատկերված՝ հիստոգրամում.

Աղյուսակ 14

Տարեթիվը	Բնակչությունը (հազ. մարդ)
1990	4.7
1991	4.8
1992	4.0
1993	4.0
1994	4.1
1995	4.1
1996	4.1
1997	4.1

1998	4.1
1999	4.1
2000	4.1



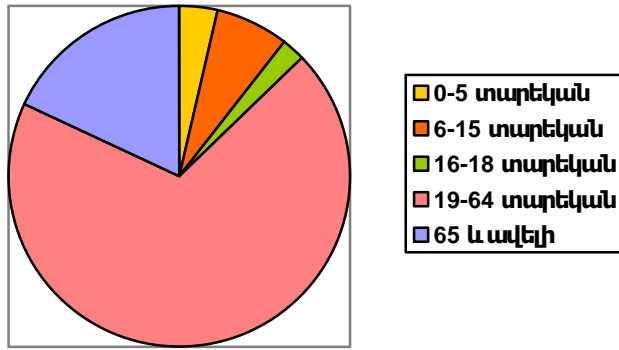
Ինչպես երևում է աղյուսակի տվյալներից, 1991-2000թթ. համեմատությամբ Ախթալայի բնակչությունը նվազել է 50-60%-ով՝ հիմնականում արդյունաբերական ձեռնարկությունների լուծարման պատճառով: Բնակչության զգալի նվազում տեղի է ունեցել 1991-1992թթ.: 2001թ. մարդահամարի տվյալների հետ համեմատած՝ 01.01.2006թ. տեղի է ունեցել բնակչության աճ՝ հիմնականում ծնելիության մեծացման հաշվին:

Բնակչության հեռանկարային քանակը հաշվարկված է 10.0 հազ. մարդ՝ քաղաքապատկան տարածքի ժողովրդագրական տարողունակության մեթոդով: Բնակչության աճի համար ժամկետներ չեն նախատեսվում, քանի որ այն կախված է քաղաքային համայնքի, մարզի, հանրապետության սոցիալ-տնտեսական զարգացման տեմպերից:

Համաձայն 2012 թվականի տվյալների՝ համայնքն ունի 1026 տնային տնտեսություն, 3090 բնակիչ: Ըստ սեռահասակային դասակարգման՝ բնակչության 45%-ը կազմում են տղամարդիկ, 55%-ը՝ կանայք ու աղջիկներ:

Աղյուսակ 15 Համայնքի վերջին 3 տարվա ժողովրդագրական տվյալները

Բնակչության կառուցվածքը՝ ըստ տարիքի	0-5	6-15	16-18	19-64	65 և ավելի
Բնակիչների թիվը	112	217	64	2141	556



Աղյուսակ 16

Տարի	Ծնունդներ տարվա ընթացքում	Մահացություններ	Ամուսնություններ	Ամուսնալուծություններ
2008	25	27	17	2
2009	28	20	22	1
2010	38	21	20	2
2011	37	23	18	-
2012	20	19	21	1

4.2 Գործազրկությունը և աշխատանքով ապահովվածությունը

Գործազրկության մակարդակը համայնքում կազմում է 30%:

5.0 ՔԱՂԱՔԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

5.1 Համայնքի ձեռներեցության ոլորտները

Աղյուսակ 17

	Կազմակերպությունների թիվը	Զբաղվածների թիվը
Արդյունաբերություն	2	620
Շինարարություն	-	-
Տրանսպորտ և կապ	-	-
Բնակկոմունալ տնտեսություն	-	-
Առողջապահություն	1	17
Պետական կառավարում	3	54
Առևտուր և սպասարկում	12	12
Գյուղատնտեսություն	-	-

5.1.1 Արդյունաբերություն

Քաղաքի տնտեսության հիմնական ուղղությունը արդյունաբերությունն է: Նախկինում Ախթալայում գործում էին արդյունաբերական մի շարք ձեռնարկություններ՝ պահածոների գործարան, շինարարական իրերի կոմբինատ, պղնձի փոշու արտադրամաս, կարի միավորում, մամլիչ արտադրամաս, Ախթալայի

լեռնահարստացուցիչ կոմբինատ (ԼՀԿ): Գլխավոր ձեռնարկությունը եղել և մնում է լեռնահարստացուցիչ կոմբինատը, որտեղ իրականացվում է բազմամետաղների հանքահարստացում:

Կոմբինատը գտնվում է Ախթալա քաղաքի «Մարահարթ» թաղամասի արևմտյան մասում՝ թեք լանջերի վրա: Կոմբինատը գործունեությունը դադարեցրել է 90-ական թվականներին և վերագործարկվել է 2000թ.՝ շահագործվելով «Մեթըլ Փրինս» ընկերության կողմից:

Ախթալայի հանքային դաշտը գտնվում է քաղաքային համայնքի տարածքից հյուսիս՝ լեռնալանջերի վրա: Ներկա դրությամբ հանքավայրը չի շահագործվում, բայց նախապատրաստվում է շահագործման: Ախթալայի լեռնահարստացուցիչ կոմբինատն այժմ աշխատում է Շամլուղի հանքավայրից բերված հումքով:

Շրջակա միջավայրի համար լուրջ սպառնալիք են Ախթալայի համախմբի տարածքում գտնվող 3 պոչամբարները, որոնցից մեկը ռեկուլտիվացված է մյուսը՝ սառեցված, իսկ երրորդը՝ գործող: Առկա են նաև մի քանի պոչամբարների թափոնատեղեր, որոնք լուրջ վտանգ են սպառնում Ախթալա գետակին, տնամերձ հողամասերին, իսկ արդյունքում նաև՝ Դեբեդ գետին: Դա հիմնականում Սվինեց թաղամասում գտնվող Նազիկ պոչամբարից 2001-2002 թթ. կառուցված 16 000 խ/մ պոչատարն է, որ տեղափոխվել և դատարկվել է անմիջապես Ախթալա վտակի ափամերձ տարածքում, ինչպես նաև Ախթալա-Այրում ճանապարհի աջ կողմում տեղադրված 95 000 խ/մ պոչանքը, որը 2007-2008թթ. դատարկվել է «Պայթուցիկ նյութերի ձոր» կոչվող հատվածում գտնվող պոչամբարից: Կոմբինատի պոչամբարները տեղակայված են Ախթալա գետի աջ ափին, շրջափակում են մի փոքրիկ (1.0-1.5 հա) սարահարթ, որի վրա է գտնվում XIII դարի պատմամշակութային համալիրը: Ախթալայի պոչամբարի մակերեսը կազմում է 250 մ x 80 մ = 20Խ000 քմ: Պոչամբարը շահագործման է հանձնվել 1971թ., փակվել է 1988թ., ծավալը կազմում է 3.2 մլն մ³: Պոչամբարը ոչնչացնում էր բերրի հողերը, բիոցենոզները, աղտոտում մակերեսային և ստորերկրյա ջրերը: Պոչամբարի վնասակար բաղադրիչների պարունակությունը 8-10 անգամ գերազանցում է մյուս նմանատիպ պոչամբարների ցուցանիշները:

Դեբեդ գետի ձախ ափին ընդհանուր առմամբ գործում են 3 հանքահարստացուցիչ ֆաբրիկաներ, որոնք հումքի վերամշակման ցիկը եզրափակում են Ալավերդու պղնձածուլական գործարանում, որի հզորությունը ներկայումս հասնում է տարեկան մինչև 10-12 հազ. տ պղինձ և որն ապագայում հնարավոր է ընդլայնել մինչև 20-25 հազ. տ, քանի որ հանքահումքային ռեսուրսների հարածը ապահովում է այդ հզորությունները երկարատև ժամանակաշրջանում:

Հանքավայրերում և ԼՀԿ-ում աշխատում են 600 հաստիքային և պայմանագրային աշխատողներ, ովքեր կազմում են համախմբի աշխատունակ բնակչության մոտ 20 %-ը: Աշխատողների միջին աշխատավարձը կազմում է 150 000 ՀՀ դրամ:

Հանքերից արդյունահանվում է միջինը 0,8 % խտությամբ հանքաքար և ԼՀԿ-ում հարստացվում է մինչև 21-22 % խտանյութի: Ախթալայի կոմբինատի արտադրած բազմամետաղային խտանյութերը արտահանվում են արտասահմանյան երկրներ: Մշակվել է Ախթալայի ԼՀԿ-ի և հանքերի զարգացման ռազմավարություն, որով նախատեսվում է առաջիկա 2-3 տարում անցնել ավելի ցածր տոկոսայնության հանքանյութի արդյունահանման, որի շահութաբերությունը հնարավոր է ապահովել միայն նոր տեխնոլոգիաների ներդրման և արտադրողականության բարձրացման

շնորհիվ: ՀՀ արտակարգ իրավիճակների նախարարության հատուկ ստորաբաժանումն ապահովում է փրկարարական ծառայությունները և տեխնիկական անվտանգության վերահսկողությունը: Դեռևս ներդրված չէ աշխատակիցների կյանքի և առողջության ապահովագրության համակարգ, սակայն ընկերությունում գործում է առողջապահական ծառայություն:

Ձեռնարկության գործունեության արդյունքում առաջացած բնապահպանական վտանգներն ընկերությունը փորձում է չեզոքացնել պոչամբարների ռեկուլտիվացիայի միջոցով, հողալցման աշխատանքներով և ծառատունկերով: Այժմ միջազգային դոնոր կազմակերպության աջակցությամբ ռեկուլտիվացված է միայն մեկ պոչամբար: Առ այսօր օրախնդիր են լանդշաֆտին հասցված վնասների կանխումը և վերականգնումը:

Առաջիկայում նախատեսվում է.

- Ախթալայի և Շամլուղի հանքավայրերի համալիր գնահատում՝ հաշվի առնելով ոչ միայն հիմնական, այլև ուղեկցող (երկրորդական) տարրերի պաշարները, ապահովելով հանքավայրերի ռացիոնալ օգտագործումը (հիմնական, երկրորդական տարրերի, ծածկող ապարների, թափոնների վերաօգտագործում):

- Պոչամբարում արժեքավոր մետաղների պաշարների հաշվում և դրանց լրիվ օգտագործում առաջավոր տեխնոլոգիաներով արտադրական օբյեկտներում:

- Պոչամբարի հետագա ռեկուլտիվացում, որը ներառում է ճարտարագիտական, մելիորատիվ և կենսաբանական մի շարք միջոցառումներ:

- Որպես առաջնահերթ միջոցառում՝ պոչամբարի տեխնիկական վիճակի վերահսկողության ուժեղացում (ջրահեռացման համակարգի վերակառուցում):

Գյուղատնտեսության ոլորտում բնակչությունը զբաղվում է այգեգործությամբ, հացահատիկային և ավանդական մշակաբույսերի աճեցմամբ, անասնապահությամբ, մեղվաբուծությամբ, վայրի մրգերի և հատապտուղների հավաքով:

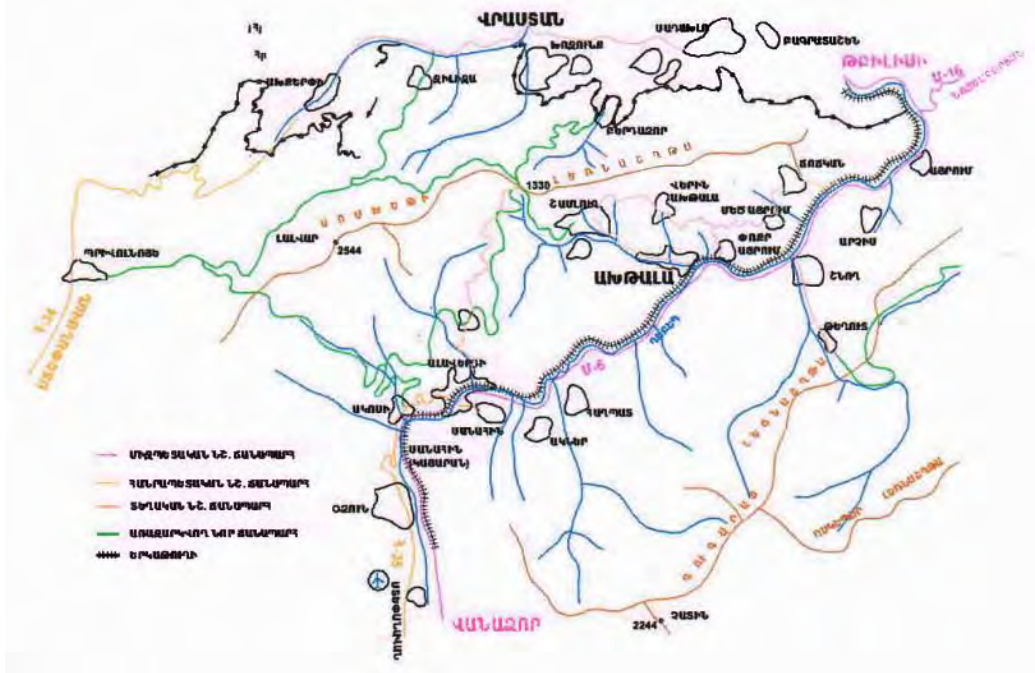
5.1.2 Տրանսպորտ և տրանսպորտային ցանց

Աղյուսակ 18

	Ճանապարհներ	Զբաղեցրած մակերես (հա)	Որից՝ ասֆալտապատ
1	Պետական ենթակայության	1.8	100%
2	Համայնքային ենթակայության	5.04	30%
3	Ընդամենը	6.84	26%

5.1.2.1 Արտաքին տրանսպորտ

Ախթալայի քաղաքային համայնքը տեղակայված է Լոռու մարզի հյուսիսում՝ Դեբեդ գետի հովտում: Համայնքի տարածքով է անցնում Մ-6 միջպետական նշանակության Վանաձոր-Ալավերդի-Վրաստանի սահման ավտոմոբիլային ճանապարհը: Մեկ ուրիշ՝ Մ-16 Իջևան-Նոյեմբերյան-Այրում միջպետական նշանակության ճանապարհ է միանում Մ-6-ին՝ Ախթալայից մոտ 20 կմ հեռավորությամբ: Քաղաքով է անցնում դեպի Շամլուղ տանող տեղական նշանակության ճանապարհը: Դեբեդի հովտով է անցնում 19-րդ դարի վերջին կառուցված Թբիլիսի-Գյումրի-Երևան երկաթուղին:



Տարածաշրջանում միջպետական կամ հանրապետական նշանակության նոր ճանապարհների անցկացումը խիստ բարդ է ռելիեֆի պատճառով: Ներկայումս ՀՀ-ն հյուսիսային երկրների հետ ավտոմոբիլային փոխադրումներն իրականացնում է Մ-6 ճանապարհով: Այս ուղին բարենպաստ է այն առումով, որ Վանաձոր քաղաքից մինչև Բագրատաշեն անցնում է Դեբեդ գետի հովտով՝ շատ ցածր նիշերով, ծովի մակերևույթից 420-1300 մ բարձրության վրա, և ճանապարհի ձևեռային շահագործման որևէ խնդիր չի առաջանում: Տարածաշրջանն ապահովված չէ օդային տրանսպորտով: Մոտակա օդանավակայանը գտնվում է 85 կմ հեռավորության վրա (Ստեփանավան և Տաշիր քաղաքների միջև): Չի գործում «Երկաթգծի կայարան-Ախթալա» ճոպանուղին: Թույլ է զարգացած տեղական նշանակության ճանապարհային ցանցը. Ալավերդի-Ախթալա տարածքն անմիջական կապ չունի հարևան Ստեփանավանի և Նոյեմբերյանի շրջանների հետ:

5.1.2.2 Ներքին տրանսպորտ

Ախթալայի քաղաքային համայնքը բաղկացած է միմյանցից տարանջատված թաղամասերից: Համայնքի կենտրոնը, որտեղ տեղակայված է քաղաքապետարանը, գտնվում է համայնքի մուտքից (Դեբեդ գետի կամրջից) 4.35 կմ հեռավորության վրա, այն դեպքում, երբ ուղիղ գծով այդ տարածությունը կազմում է ընդամենը 500մ է,իսկ նիշերի տարբերությունը կազմում է 163 մ: Բնական է, որ այսպիսի ցրվածության պարագայում տրանսպորտային հարմարավետության մասին խոսք լինել չի կարող: Ախթալա համայնքի ներսում տրանսպորտային միջոցների անցուղարձը սահմանափակ է: Ավտոմոբիլների ամենաբարձր անցուղարձ դիտվել է համայնքի մուտքի ճանապարհին՝ 38 ավտ/ժամ: Հետևաբար, կարելի է փաստել, որ համայնքի բոլոր փողոցներն ու ճանապարհներն աշխատում են թերբեռնված, և մոտ ապագայում երթևեկության դժվարացման որևէ առիթ չի լինի: Համայնքի տարածքում փողոցների ու ճանապարհների պատվածքն անբարեկարգ վիճակում է, ինչն ավելի է բարդացնում տեղացիների առանց այն էլ դժվար կյանքը: 2008թ. բարեկարգվել է միայն Ախթալա-կայարան-գերեզմանատուն 3.3 կմ ճանապարհահատվածը: Առաջիկայում տրանսպորտային կապերը բարելավելու և

ավելորդ վազքերը կրճատելու նպատակով նախատեսվում է 2 նոր ճանապարհի կառուցում: Դրանցից առաջինը շրջանցիկ է՝ 3.6 կմ երկարությամբ և միացնում է Շամլուղ տանող ճանապարհին Քիլիսաջուր (Ախթալա) գետի ձախ ափի երեք տարանջատված բնակավայրերը, իսկ երկրորդը՝ 0.9 կմ երկարությամբ, Քիլիսաջուր գետի ձախափնյա վերջին բնակավայրը միացնում է կենտրոնի հետ: Վերոնշյալ ուղիների կառուցումից հետո համայնքային նշանակության ճանապարհների ու փողոցների ընդհանուր երկարությունը կկազմի 12.25 կմ:

5.2. Առևտրի և սպասարկման ոլորտ

Մասնավոր ձեռներեցությունը (փոքր բիզնես) զարգացած չէ և 1 000 բնակչին բաժին ընկնող փոքր բիզնեսի թվով հանրապետությունում նվազագույններից է: Դրանք հիմնականում շուրջ 1 տասնյակ խառը ապրանքատեսակների խանութներ և կրպակներ են, որոնց աշխատանքներում ներգրավված են առավելագույնը երկու աշխատող Դա հիմնականում ընտանեկան բիզնես է: Բացակայում են առևտրի մասնագիտացված կետերը:

Առավել շատ աշխատատեղեր ապահովում են ԼՀԿ-ն, տեղական ինքնակառավարման և տարածքային ենթակառուցվածքի բյուջետային կառույցները:

6.0 ՔԱՂԱՔԻ ԻՆՖՐԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

6.1 Կոմունալ տնտեսություն

6.1.1 Բնակարանային ֆոնդ

Աղյուսակ 19

	Բնակարաններ և տներ	Քանակը	Ջրաղ. տարածքը (հա)	Մակերեսը (քմ)
1	Առանձնատներ	220	22.6	11560
2	Բազմաբնակարան շենքեր	38	1.5	50780
3	Ընդամենը	258	24.1	62340

	Ենթակառուցվածք	Երկարություն (կմ)
1	Ջրամատակարարման ցանց	5.94
2	Կոյուղու ցանց	2.18
3	Գազաբաշխիչ ցանց	5.05
4	Էլեկտրամատակարարման ցանց	5.12

6.2 Ջրմուղ-կոյուղու համակարգը

6.2.1 Ջրամատակարարում

Ներկայումս Ախթալա քաղաքի ջրամատակարարման վիճակը խիստ անբավարար է: Չորը սպառողներին տրվում է տևական ընդհատումներով, չորս-հինգ օրը մեկ՝ ստեղծելով հակասանիտարական վիճակ:

Քաղաքի ջրամատակարարումն իրականացվում է Ագարակ-Ալավերդի-Շնող ինքնահոս ջրամատակարարման համակարգից՝ Լոռի Բերդ, Ագարակ աղբյուրներից, որոնց ընդհանուր հզորությունը 320-340 լ/վրկ է: Նշված համակարգից իրականացվում է

Թումանյանի տարածաշրջանի 22 համայնքների ջրամատակարարումը, այդ թվում նաև Ախթալա քաղաքինը:

Ախթալա քաղաքը սնող ջրատարի երկարությունը 3.0 կմ է, տրամագիծը՝ 219 մմ, ներքին բաշխիչ ցանցի ընդհանուր երկարությունը՝ 30.0 կմ: Ջրամատակարարման ցանցը երկար տարիներ հիմնանորոգման չի ենթարկվել, սպառել է գերնորմատիվային ժամկետները, ինչի հետևանքով մեծ են կորուստները:

Օրվա կարգավորիչ ջրամբարները կառուցված են քաղաքի տարբեր թաղամասերի համար՝ թույլատրելի ճնշումներ և ջրաքանակ ապահովելու նպատակով: ՕԿՁ-ների ընդհանուր ծավալը մոտ 900 մ³ է: Դրանք հիմնանորոգման, ծավալների մեծացումով վերակառուցման, սանազահպանության համապատասխան գոտիների կառուցման կարիք ունեն:

6.2.2 Ջրահեռացում (կոյուղի)

Ախթալա քաղաքի միայն Սարահարթ թաղամասն է կոյուղացված: Կոյուղաջրերը առանց մաքրման թափվում են Ախթալա գետը՝ ստեղծելով հակասանիտարական վիճակ:

Կոյուղու մաքրման նախկին կայանը չի գործում, լրիվ քայքայված վիճակում է, և հնարավոր չէ այն վերականգնել: Նույն վիճակում է նաև մաքրման կայան մոտեցնող կոլեկտորը:

Առանձնատներով կառուցապատված բնակելի թաղամասերը կոյուղացված չեն: Բնակչությունն օգտվում է բակային հորերից:

Կոյուղու գործող հաստվածի երկարությունը մոտ 3.0 կմ է, վիճակն անբավարար է, քանի որ այն երկար տարիներ հիմնանորոգման չի ենթարկվել: Հաճախակի են խցանումները, ինչը նաև տևական ընդմիջումներով իրականացվող ջրամատակարարման հետևանք է:

6.2.3 Ջրամատակարարման նորմերը և հաշվարկային ժամանակաշրջանի ջրապահանջը և ջրահեռացման քանակը

Ջրամատակարարումը նախատեսվում է բնակչության խմելու, տնտեսակենցաղային, արտադրական այն ձեռնարկությունների համար, որոնց արտադրական կարիքների համար անհրաժեշտ է խմելու որակի ջուր, ինչպես նաև բնակավայրի հակահրդեհային միջոցառումների համար:

Բնակչության մեկ շնչին ընկնող միջին օրական ջրապահանջի քանակը, համաձայն ներկայումս ընդունված նորմերի, 160 լ/օր է:

Չունենալով արտադրական ձեռնարկությունների արտադրանքի տեսականու և քանակի վերաբերյալ տվյալներ, որոնք հիմնականում չեն գործում, արտադրական կարիքների համար պահանջվող խմելու որակի ջրի քանակը ընդունված է բնակչության հաշվարկային ջրապահանջի 25%-ի չափով:

Հակահրդեհային կարիքների համար պահանջվող ջրաքանակը հաշվարկված է գործող նորմերի պահանջների համաձայն (5-10 հազ. բնակչությամբ բնակավայրերի համար միաժամանակյա արտաքին հրդեհների համար անհրաժեշտ ջրաքանակը 1x15 լ/վրկ է, իսկ ներքին հրդեհների համար՝ 2x2.5 լ/վրկ):

Հակահրդեհային նպատակների համար ընդհանուր ջրապահանջը կազմում է 15+5=20լ/վրկ:

Խմելու, տնտեսական, արտադրական ձեռնարկությունների և հակահրդեհային կարիքների համար պահանջվող միջին օրական ջրաքանակի հաշվարկը:

Աղյուսակ 20

N	Ջրասպառողները	Քանակը (հազ.)	Ջրասպառման նորման լ/օր	Ջրապահանջը		Ջրահեռացումը	
				մ ³ /օր	լ/վրկ	մ ³ /օր	լ/վրկ
1	Բնակչություն	10.0	160	1600.0	18.5	1600.0	18.5
2	Արտադրություն	25%		400.0	5.0	380.0	4.5
3	Հակահրդեհային կարիքներ			220.0	2.5	-	-
	Ընդամենը			2220.0	26.0	1980.0	23.0
4	Կորուստներ՝ 20 %			444.0	5.0	-	-
	Ամբողջը			2664.0	31.0	1980.0	23.0

* Արդյունաբերության համար հաշվարկված ջրապահանջը հետագայում անհրաժեշտ կլինի ճշտել:

Այսպիսով, ըստ կատարված հաշվարկների, հեռանկարային ժամանակաշրջանի համար Ախթալա քաղաքի խմելու որակի ջրապահանջը կազմում է 2664.0 մ³/օր (31.0 լ/վրկ), կեղտաջրերի քանակը՝ 1980.0 մ³/օր (23.0 լ/վրկ):

6.3 Հեռահաղորդակցություն

Ախթալան ապահովված է բջջային և գծային հեռախոսակապով, առկա են փոստային ծառայություն և ինտերնետ կապ: Ախթալա քաղաքի հեռախոսային ներքին կապն իրականացվում է ավտոմատ հեռախոսակայանի՝ «Արմենթել» ՓԲԸ-ի «Ախթալա» մասնաճյուղի կողմից: Կայանի հզորությունը 700 համար է, որից գործում է 350-ը: Վատ է գործում արտաքին կապը, որն իրականացվում է Ալավերդի քաղաքի կոմունատորի միջոցով: Ախթալայում գործում են առաջատար բջջային 3 օպերատորները՝ Orange, VivaCell, Beeline: Ախթալայում չեն գործում բանկերի մասնաճյուղեր, կա միայն Հայֆիզնեսբանկի 1 բանկոմատ:

6.4 Էներգամատակարարում

Ներկայումս Ախթալա քաղաքի էլեկտրամատակարարման գլխավոր իջեցնող ենթակայանը «Ախթալա» 35/6 կվ լարման 2x3.6 Մվա հզորությամբ տրանսֆորմատորներով ենթակայանն է: Կապը հանրապետության էլեկտրահամակարգերի հետ իրականացվում է «Ալավերդի-1» 110/35/6 կվ երկշղթա 35 կվ լարման, 18 կմ երկարությամբ օդային գծերով:

Քաղաքի բնակելի հասարակական, արտադրական արտաքին լուսավորության պահանջները բավարարվում են «Ախթալա» 35/6 կվ լարման ենթակայանից:

Էլեկտրամատակարարման 6 կվ լարման բաշխիչ ցանցի երկարությունը 28.0 կմ է, 6/0.4 կվ լարման ենթակայանների քանակը՝ 8 հատ: Բոլորը մեկ տրանսֆորմատորային են, ընդհանուր հզորությունը 2600 կվտ է:

Էլեկտրաէներգիայի տարեկան գումարային ծախսը 5659 հազ. կվտ ժամ/տարի է, որից կոմունալ կենցաղայինը՝ 721.0 հազ. կվտ ժամ/տարի, արտադրականը՝ 4938 հազ. կվտ ժամ/տարի:

6.7 Ջերմամատակարարում

Մինչև 1991թ. Ախթալա քաղաքում գործել է կենտրոնացված ջերմային համակարգը: Բազմաբնակարան բնակելի և հասարակական շենքերի ջեռուցման կարիքներն իրականացվում էին մեկ գործող կենտրոնական կաթսայատնից՝ համալրված «Տուլա-3» տիպի կաթսաներով:

Շուրջ 15 տարի չի գործել քաղաքի ջերմային համակարգը, շարքից դուրս են եկել ամբողջ արտաքին և ներտնային ջերմային ցանցերը, սպառվել են շահագործման գերնորմատիվային ժամկետները, կենտրոնական կաթսայատնից մնացել են միայն քանդված պատերը:

Տաք ջրի ստացումն իրականացվում էր գազասարքերի միջոցով, կերակրի պատրաստումը՝ գազօջախներով: Համակարգի գործունեության ընթացքում բազմաթիվ էին սպառողների կողմից բողոքները, մեծ էին ջերմային կորուստները (30-40%), որն իր հերթին բերում էր ավելի շատ գազի այրման, ինչի հետևանքով մեծանում էին օրական գումարային ծախսերը և օդի աղտոտվածությունը:

6.8 Գազամատակարարում

Մինչև 1990թ. Ախթալա քաղաքը գազաֆիկացված էր: Գազաֆիկացումն իրականացվում էր ՀՀ գազամատակարարման համակարգի Կարմիր կամուրջ-Ալավերդի-Վանաձոր բարձր ճնշման 500 մմ տրամագծով գազատարի «Այրում» գազակարգավորիչ կայանից սկիզբ առնող միջին ճնշման գազատարից: Նախկինում գործող համակարգի երկար տարիներ չգործելու հետևանքով երկու գազակարգավորիչ կետերը և 4.3 կմ երկարությամբ գազաբաշխիչ ցանցը շարքից դուրս են եկել: Ներկայումս Ախթալա քաղաքը գազաֆիկացված է, բայց ոչ ամբողջովին, օրինակ՝ Առափնյա երկաթուղայինների թաղամասը դեռևս գազաֆիկացված չէ:

Ըստ 2010թ. տվյալների՝ Ախթալա քաղաքի բնակչությանը բաժին ընկած բնական գազի ծավալը կազմում է.

Աղյուսակ 21

Սպառողներին տրված գազը		%ով՝ ընդհանուրից		
Ընդամենը՝ մլն մ ³	%ով՝ ընդհանուրից	Բնակչությանը	Կոմունալ- կենցաղային օբյեկտներին	Արտադրության ը
0.137	0.2	75.2	0.7	24.1

6.9 Առողջապահությունը

Քաղաքն ունի 1 առողջության կենտրոն, որտեղ աշխատում են 17 մարդ, որից 4-ը՝ բժիշկ:

6.10 Գիտությունը, կրթությունը, մշակույթը

6.10.1 Համայնքի կրթական հաստատությունները

Աղույակ 22

Ա. Կրթական հաստատությունների մասին տեղեկատվություն

	Նախակրթարաններ	Հիմնական դպրոցներ	Ավագ դպրոցներ	Քոլեջներ	Բուհեր
Հաստատություններ ի թիվը	2	2	-	-	-
Ուսանողներ	-	-	-	-	-
Մանկավարժներ	3	37	-	-	-
Տնօրեններ	2	2			
Դասարաններ	3	24			
Գրադարաններ	-	2			
Լաբորատորիաներ	-	2			

Բ. Նախադպրոցական հաստատությունների կառուցվածքը

Նախադպրոցական հաստատություններ	Խմբերի քանակը		
	Կրտսեր խումբ	Միջին խումբ	Ավագ խումբ
	-		-
ՆՈՒՀ ՀՈԱԿ	-	3	-

Գ. Հիմնական դպրոցների կառուցվածքը

Դպրոցներ	Դասարաններ											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Թիվ1 դպրոց	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Թիվ 2 դպրոց	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

6.10.2 Համայնքի մշակութային և մարզական կազմակերպությունները

Աղույակ 23

Թատրոն	-
Մշակույթի տուն	1
Թանգարաններ	-
Գրադարաններ	1
Զբոսայգիներ	2

Քաղաքն ունի արվեստի մեկ դպրոց, որն ըստ էության երաժշտական դպրոց է՝ 3 խմբով (քանոն, դաշնամուր և վոկալ): Դպրոցն ունի 6 աշխատող: Գոյություն ունեցող 2 մշակույթի տներից ոչ մեկը չի գործում: Քաղաքում կա 1 մարզադաշտ: Պատանիների ֆուտբոլի թիմը մասնակցում է Հայաստանի 2-րդ լիգայի առաջնությանը:

6.11 Ոչ կառավարական կազմակերպությունները

Համայնքում ակտիվ գործունեություն է ծավալում «Հայաստանի երիտասարդ կանանց ասոցիացիա» հասարակական կազմակերպությունը, որն իրականացնում է

համայնքային, սոցիալ-տնտեսական զարգացման ծրագրեր, հիմնել և համակարգում է Ախթալայի կանանց խորհրդի աշխատանքները, ստեղծել է մի շարք խմբակներ Ախթալայի, ինչպես նաև հարակից բնակավայրերի աղջիկների և կանանց համար:

6.12 ԶԼՍ

Ախթալայում չեն գործում տեղական հեռուստա- և ռադիոընկերություններ, սակայն քաղաքում տեղի ունեցող հանրային միջոցառումները լուսաբանվում են մարզային լրատվամիջոցների կողմից, օրինակ՝ «ՄԻԳ», «Անկյուն+3», «Ֆորտունա» Ն/Ը և այլն:

6.13 Քաղաքի տեսարժան վայրերը

Լոռու մարզը, ինչպես նաև Ախթալա քաղաքային համայնքի տարածքը հարուստ է պատմամշակութային և բնական հուշարժաններով:

Բնական հուշարժաններն են Դեբեդի խորը ձորը (250-350 մ), գետի երկու ափերին խիստ թեք և աստիճանաձև բարձրացող լանջերի վրա տարբեր չափերի քարախորշերը և սարահարթերը՝ շրջապատված խիստ թեք, անտառապատ լանջերով:

Պատմամշակութային հուշարժանները տարբեր են ըստ կառուցման ժամանակահատվածի (Ք.ա. 2-1 հազ. մինչև 13-14-րդ դարեր), ավելի բազմազան են 13-րդ դարի հուշարժանները (եկեղեցիներ, ամրոցներ, գյուղատեղեր):

Տարբեր են նաև հուշարժանների պահպանվածության աստիճանները՝ սկսած ավերակներից մինչև լավ պահպանվածները:

Պատմամշակութային և բնական հուշարժաններն ընդգրկված են Դեբեդ գետի վերին հոսանքի ռեկրեացիոն ենթագոտում:

Ստորև բերվում է պատմամշակութային հուշարժանների ցուցակը՝ հաստատված ՀՀ կառավարության կողմից.

Աղույակ 24

Հերթական համարը	Հուշարժանը	Ժամանակահատվածը	Գտնվելու վայրը	Նշանակությունը	Ծանոթություն
1	2	3	4	5	6
1	Ամրոց	13 դ.	Ախթալա կայարանի հյուսիսային մասում, Դեբեդ և Ախթալա ձորերի միացման անկյունում	Հ	ավերված, ժայռոտ բլրի գագաթին
2	Գյուղատեղի		քաղաքից հյուսիս-արևելք մայրուղուց աջ	Հ	-

2.1	Գերեզմանոց	9-14 դդ.	մատուռի շուրջը	Հ	ավերված
2.1.1.	Խաչքար	9-10 դդ.		Հ	-
2.1.2.	Խաչքար	13 դ.	մատուռից 30 մ հյուսիս.	Հ	բլրի վրա
2.1.3.	Խաչքար	13 դ.	մատուռի հարավային ճակատի մոտ	Հ	
2.1.4.	Խաչքար	13 դ.		Հ	
2.2.	Մատուռ	12-13 դդ.		Հ	կիսավեր
2.2.1.	Խաչքար	13 դ.	մատուռում	Հ	կոտրված
2.2.2.	Խաչքար	13 դ.	մատուռում	Հ	հատված
3.	Դամբարանադաշտ	Ք.ա. 2-1 հազ.	քաղաքի մեջ	Հ	պեղել է Ժակ դը Մորգանը
4.	Եկեղեցի	10-12 դդ.	կայարանում	Հ	
5	Եկեղեցի	19 դ.	քաղաքի մեջ	Տ	
6	Խաչքար	13 դ.	Ախթալա մտնող ճանապարհից ձախ, ճաշարանի մոտ		
7	Խաչքար «Ամենափրկիչ»	12-13 դդ.	պանսիոնատ տանող ճանապարհի աջ եզրին	Հ	
8	Մատուռ		Ախթալա կայարանում	Հ	
9	Քարայր-կացարանների համալիր		Ախթալա կայարանում	Հ	
Նախկին Ախթալա գյուղը					
1	Ամրոց Ախթալա (պղնձահանք, միսխանա)	10-13 դդ.	գյուղի մեջ, հրվանդանի վրա	Հ	
1.1.	Վանական համալիր Ախթալա (Պղնձահանքի վանք, Մարիամ Աննայի վանք, Մեյրիման)	13 դ.		Հ	
1.1.1.	Գերեզմանոց	13-14 դդ.		Հ	Զաքարյանների տոհմական գերեզմանոցն է
1.1.2.	Եկեղեցի	13 դ.	կից է Մբ. Աստվածածին եկեղեցուն հարավարևմուտք-ից	Հ	
1.1.3.	Եկեղեցի	13 դ.	Մբ. Աստվածածին եկեղեցուց հյուսիսարևմուտք,	Հ	

			պարսպապատի մոտ		
1.1.4.	Եկեղեցի Սբ.Աստվածածին	13 դ. առաջի և քառորդ	համալիրի կենտրոնական մասում	Հ	կառուցել է Իվանե Զաքարյանը, ունի որմնանկարնե ր
1.1.4.1.	Տապանաքար Մոսէս քահանայի	10 դ.	եկեղեցու հյուսիսարևելյա ն ավանդատան մեջ	Հ	
1.1.5.	Մատուռ	13 դ.	կից է Սբ. Աստվածածին եկեղեցուն հյուսիսից	Հ	
1.1.6.	Միաբանության շենքը		Սբ. Աստվածածին եկեղեցու հյուսիսարևելյա ն կողմում, արևելյան պարսպապատի և կից		տանիքը փլված
1.1.7.	Նախագավիթ սրահ	13-14 դդ.	կից է Սբ. Աստվածածին եկեղեցուն արևմուտքից	Հ	
2	Ամրոց-դիտակետ	10-13 դդ.	«Թոխմախ կալա» ամրոցից 3 կմ արևելք		
3	Ամրոց «Թոխմախ կալա»	Ք.ա. 2- 1դդ. հազ. 10-13 դդ.	գյուղից հարավ- արևմուտք, համանուն լեռան գագաթին, անտառում	Հ	
4	Գյուղատեղի «Բարիտ»	9-16 դդ.	գյուղի հյուսիս- արևելյան կողմում	Հ	
4.1.	Գերեզմանոց	9-16 դդ.		Հ	
4.1.1.	Խաչքար Հակոբ երեցի	1245 թ.	եկեղեցու հարավային պատի տակ	Հ	
4.2.	Եկեղեցի	13 դ.		Հ	
4.2.1.	Խաչքար	13 դ.	Եկեղեցում		
4.3.	Խաչքար Մարիամ Կյուրիկյանի	1188 թ.	գյուղատեղիից արևմուտք, խճուղու աջ կողմում, ձորալանջին	Հ	պատվանդանի վրա

5	Դամբարանադաշտ	Ք.ա. 8-7 դդ.	Ախթալայի վանքից արևելք՝ «Սբ. Գևորգ» բլրի գագաթին և լանջերին	Հ	
6	Եկեղեցական համալիր	13 դ.	Ախթալա ամրոցից 1 կմ արևմուտք	Հ	
6.1.	Եկեղեցի	13 դ.	զույգ եկեղեցիներից հյուսիսային կողմինը	Հ	թաղածածկ
6.2.	Եկեղեցի	13 դ.	կից է նախորդին հարավից	Հ	թաղածածկ, արևելյան կեսում ունի կամարակապ մուտքով գետնահարկ
7	Եկեղեցի Սբ. Բարսեղ	13 դ.	գյուղի արևելյան կողմում	Հ	բլրի գագաթին
8	Եկեղեցի Սբ.Գևորգ	1242-1250 թթ.	գյուղից 200 մ արևելյան, բարձր բլրի վրա	Հ	կառուցել է վանք առաջնորդ Պետրեն
8.1.	Գերեզմանոց	13-20 դդ.	եկեղեցու մոտ	Հ	
8.2.	Կառույցներ՝ օժանդակ	13 դ.		Հ	
9	Խաչքար	9-10 դդ.		Հ	Ռ. Շալադոյանի տնամերձում
10	Խաչքար	12-13 դդ.		Հ	Ժ. Մխիթարյանի տնամերձում
11	Խաչքար	13 դ.		Հ	Ռ. Շալադոյանի տնամերձում
12	Մատուռ	13 դ.	գյուղի կենտրոնական մասում	Հ	Մ. Բուռնաձեի բակում
12.1.	Խաչքար	13-14 դդ.	մատուռում		
13	Մատուռ Իվանեի և Դեմետրեի		Ախթալա ամրոցից մոտ 100 մ արևմուտք	Հ	
13.1.	Խաչքար	12-13 դդ.		Հ	
14	Վանական համալիր Սբ. Երրորդություն	13 դ.	գյուղի կենտրոնական մասում Ախթալայի	Հ	

վանքից 0.5 կմ հյուսիս-արևելք			
14.1.	Եկեղեցի	13 դ.	Հ
14.2.	Եկեղեցի	13 դ.	կից է նախորդին Հ
14.3.	Մատուռ	13 դ.	Հ
14.4.	Սրահ	13 դ.	Հ

Ախթալայի հուշարձանախումբը Հայաստանի միջնադարյան մշակույթում առանձնահատուկ տեղ ունի: Այն հայկական մշակույթի մի յուրօրինակ բաղադրիչի՝ հայ քաղկեդոնական ճարտարապետության ու կերպարվեստի արժեքավոր նմուշներից է: Ամենահայտնի ու սիրված տեսարժան վայրերից են Ախթալայի միջնադարյան ամրոցն ու Սբ. Աստվածածին վանքը: Այս տարածաշրջանում մարդը բնակություն է հաստատել շատ վաղ ժամանակներից: Հայտնաբերվել են Ք.ա. III-ի հազարամյակի հուշարձաններ: Ախթալայի մերձակա տարածքներից հատկապես հայտնի են ֆրանսիացի հնագետ Ժակ դը Մորգանի հայտնաբերած Ք.ա. VIII-VI դդ. թվագրվող քարակղային թաղումներով դամբարանները, կավից, բրոնզից ու երկաթից պատրաստված մշակութային արժեքավոր առարկաները: Տարածված կարծիքի համաձայն՝ ամրոցի հիմնադրումը կապվում է Բագրատունի իշխանատոհմի կողմից Հայաստանի անկախության վերականգնման հետ: Այս շրջանում կառուցվում և վերակառուցվում են մի շարք ամրոցներ, բերդեր, վանքեր ու եկեղեցիներ: Շինարարական բուռն վերելք է դիտվում նաև հայոց Բագրատունիների պատկանող Տաշիրքում: Ենթադրվում է, որ Ախթալայի ամրոցը X դարում հիմնել են Բագրատունի-Կյուրիկյանները: Ախթալայի ամրոցը Հայաստանի տարածքում համեմատաբար լավ պահպանվածներից է, որին բնորոշ է հայկական ճարտարապետության առանցքային տարրերից մեկը՝ կառույցի և բնական միջավայրի ներդաշնակության սկզբունքի կիրառումը: Մուրբ Աստվածածնի պատերը նկարագարոված են հոյակապ, հրաշալի պահպանված որմնանկարներով, և միայն Տիրամոր դեմքն է վնասված Լենկ Թեմուրի հորդանների արշավանքների ժամանակ: Ամրոցի մոտակայքում գտնվող լեռը կրում է հենց նրա անունը: Որմնանկարները կատարվել են XIII դարում, երբ եկեղեցին վերափոխվեց քաղկեդոնականի: Որմնանկարներն իրենց գունային լուծումներով մոտենում են բյուզանդականին, սակայն թեմաների ընտրությունը գուտ հայկական է: Պատմում են, որ որմնանկարների վառ գույները շեղում էին այցելուներին պատարագից, և քահանան զայրացած հրամայել է կրով պատել դրանք: Ախթալա վանական համալիրի գլխավոր կառույցը Սբ. Աստվածածին եկեղեցին է: Այն որոշ հետազոտողների կարծիքով կառուցել է Իվանե Չաքարյանը: Ոմանք էլ գտնում են, որ այն կառուցված է եղել մինչև այդ, իսկ Իվանեն պարզապես հիմնովին վերակառուցել է եկեղեցին: Եկեղեցու շինարարության թվագրումը պարզելուն օգնում է Իվանե Չաքարյանի մահվան թվականը: Հստակ է, որ եկեղեցին կառուցված է եղել մինչև նրա մահը՝ 1227 թվականը: Կիրակոս Գանձակեցու հիշատակությամբ Իվանեն մահանալուց հետո թաղվում է Պղնձահանքում իր շինած եկեղեցու դիմաց: Իսկ հիմնվելով հայ պատմիչ Ստեփանոս Օրբելյանի՝ Պղնձահանքին վերաբերող մի վկայության վրա՝ ենթադրվում է, որ 1216 թվականին Աստվածածին եկեղեցին արդեն կառուցված է եղել: Այդ պնդման համար նպաստավոր է նաև եկեղեցու որմնանկարները հետազոտողների այն եզրակացությունը, ըստ որի դրանք հիմնականում

արվել են 1205-1216 թվականներին: Ախթալայի վանական հուշարձանախումբը ոչ միայն հայկականի, վրացականի ու բյուզանդականի ներդաշնակ միահյուսումն է, այլև միաժամանակ ցույց էր տալիս պատմական և մշակութային իրավիճակը Հայաստանում: Ախթալայում և նրա շրջակայքում կան հիմնականում XIII դարում կառուցված այլ պատմաճարտարապետական հուշարձաններ: Դրանցից հիշատակելի են հատկապես Սբ. Երրորդություն վանքը, Զույգ եկեղեցիները, Սբ. Գևորգ եկեղեցին, մատուռներ, խաչքարեր և ամրոցատիպ շինությունների մնացորդներ: Ախթալայի վանական համալիրն իր ճարտարապետությամբ, գեղատեսիլ բնապատկերներով և առեղծվածային լեզենդներով ոգեշնչել է հայ կինեմատոգրաֆիայի «Պագուլինիին»՝ Սերգեյ Փարաջանովին, ով հենց այստեղ է նկարահանել «Նոան գույնը» ֆիլմի որոշ տեսարաններ: Այստեղ է որոշ ժամանակ պահպանվել Աստվածընկալ Սուրբ Խաչը, որով, ըստ ավանդության, Հովհաննես Մկրտիչը մկրտել է Հիսուս Քրիստոսին: Հույներն վանքն անվանում են «Մեյրամանի», հույն հանքափորներն վանքի պատերին արձանագրություններ են թողել: Սեպտեմբերի 20-ից 21-ը հայերը, հույներն ու վրացիները ուխտագնացության են գալիս այստեղ: ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի համաշխարհային մշակութային ժառանգության ցանկում ընդգրկված մի քանի հուշարձանների հետ միասին Ախթալայի վանական համալիրը 2009 թվականին ՀՀ կառավարության որոշմամբ հայտարարվել է որպես «Հյուսիսային դարպաս» զբոսաշրջային կենտրոն:

7.0 ԹԱՓՈՆՆԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄԸ

7.1.Աղբավայրեր/Արդյունաբերական և կենցաղային թափոնների աղբահանություն

Ախթալայի լեռնահարստացուցիչ կոմբինատի արտադրական թափոնները հավաքվում և տեղակայվում են պոչադաշտերում, իսկ տնտեսական-կենցաղային աղբը տեղափոխվում է գործող աղբավայր, որը գտնվում է քաղաքային համայնքի հարավարևմտյան ծայրամասում: Ստորև հաշվարկված է աղբահանման պահանջը՝ ըստ գործող նորմերի (СНИП2.07.01.89), առկա (2.4 հազ. մարդ) և հեռանկարային (10.0 հազ. մարդ) բնակչության համար:

Աղույակ 25

Կոշտ կենցաղային թափոններ	Կենցաղային աղբը 1 մարդ/տարի հաշվարկով (կգ)	Գոյություն ունեցող բնակչության համար (հազ. տոննա/տարի)	Հեռանկարային բնակչության համար (հազ. տոննա/տարի)
Քաղաքային համայնքում ընդհանուր քանակը հասարակական շենքերի հաշվառումով	200-250	0.5-0.6	2.0-2.5

Գործող աղբավայրում կատարվում է հողածածկում և տոփանում: Աղբավայրն ունի ընդլայնման հնարավորություն: Անհրաժեշտ է աղբավայրի տեխնիկական վերազինում, հենապատերի կառուցում:

8.0 ԱՂՏՈՏՄԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ

8.1 Մթնոլորտային արտանետումները

Ախթալա քաղաքի օդի աղտոտվածության վրա տրանսպորտի ազդեցությունը չնչին է, չի գերազանցում 1-2%-ը:

8.2 Արդյունաբերական արտանետումները

8.2.1 Ախթալայի լեռնահարստացուցիչ կոմբինատի հակիրճ բնութագիրը՝ որպես մթնոլորտային օդի աղտոտող աղբյուր

Ախթալայի ԼՀԿ-ի կազմի մեջ մտնում են հետևյալ արտադրամասերը՝

- ջարդման, գլխավոր,
- ջրազերծման,
- հանքամնացուկների պահեստարան (պոչամբար),
- նվազիչ էլեկտրական ենթակայան 35/6 ԿՎ:

Գլխավոր արտադրամասը բաղկացած է մանրացման, ֆլոտացիայի և ռեագենտային տեղամասերից: Ջարդման արտադրամասում հանքաքարի առաջին փուլի ջարդումը կատարվում է ԱԿԿԸ-600x900 այտավոր ջարդիչում, երկրորդ փուլի ջարդումը՝ ԿԿԸ-1200 ԴՄ կոնավոր ջարդիչում: Ջարդման արտադրամասում հանքաքարի մշակման ժամանակ առաջանում է հանքաքարի փոշի հետևյալ տեխնոլոգիական հանգույցներից.

- ԱԿԿԸ-600x 900 այտավոր ջարդիչից՝ ջարդման, բեռնման և բեռնաթափման ժամանակ,
- ԿԿԸ-1200 ԴՄ կոնավոր ջարդիչից՝ ջարդման, բեռնման և բեռնաթափման ժամանակ,
- քարմաղից,
- փոխակրիչներից:

Փոշու տեղայնացման և որսման նպատակով ջարդման արտադրամասում նախատեսված է ասպիրացիոն համակարգ: Ասպիրացիոն օդը, նախնական մաքրման ենթարկվելով հանքաքարի փոշուց, ԼԿ-15 ցիկլոններում արտանետվում է մթնոլորտ 22.0 մետր բարձրություն ունեցող խողովակով:

Ռեագենտների պատրաստման տեղամասում կրի սիլոսներից բեռնման և բեռնաթափման ժամանակ կրափոշին արտանետվում է մթնոլորտ: Փոշոտված օդը, ճկափողային օդազտիչում նախնական մաքրման ենթարկվելով, ասպիրացիոն համակարգով արտանետվում է մթնոլորտ 31.0 մետր բարձրություն ունեցող խողովակով:

Ռեագենտների տեղամասում տեղադրված են հերմետիկ փակ հպումային զուռեր՝ քսանթազենատի լուծույթով: Գուռերի օդափոխությունը նախատեսվում է բնական խողովակներով, որոնց բարձրությունը կազմում է 31.0 մետր, իսկ տրամագիծը՝ 0.2 մ:

Ախթալա քաղաքի՝ մթնոլորտ արտանետվող վնասակար նյութերի թվարկումը և բնութագիրը բերված են ներքոնշյալ աղյուսակում.

Աղյուսակ 26

Նյութի անվանումը	ՄԹԿ, մգ/մ ³			Վտանգավորության կարգը	Ֆոնային կոնցենտրացիաներ C _F , մգ/մ ³	Արտանետում	
	առավելագույն միանգամյա	միջին օրական	ԿԱՄ Ն*			գ/վրկ	տ/տ արի
Հանքաքարի փոշի	0.5	0.15	-	0.3	0.2	0.32	9 4
Կրափոշի	-	-	0.2	-	-	0.24	0 0 7

* Կողմնորոշելի անվտանգ մակարդակի ներգործությունը

Համաձայն CH-245-71՝ Ախթալայի կոմբինատը համապատասխանում է արտադրության վնասակարության երրորդ կարգին, սանպահպանական գոտու 300 մետր շառավղով:

8.3 Հողերի աղտոտումը

2013թ. Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի կողմից կատարվել է առավել խիստ աղտոտված համայնքներում (Ագարակ, Լեռնաձոր, Կապան, Քաջարան, Սյունիք, Արծվանիկ, Մեծ Այրում, Ճոճկան, Ալավերդի, Ախթալա և Արմանիս) խորացված ռիսկի գնահատում: Ուսումնասիրվել է Ախթալայի հողային ծածկույթի՝ ծանր մետաղներով աղտոտվածության աստիճանը: Այդ նպատակով Ախթալա քաղաքից հավաքվել է հողի 202 նմուշ: Հողի նմուշները հավաքվել են բակերից, այգիներից, դպրոցների և մանկապարտեզների խաղահրապարակներից, եկեղեցու բակից և եկեղեցուն կից պոչամբարի հողածածկ մակերեսից, ինչպես նաև համայնքի ներսում և համայնքի հարևանությամբ առավել քիչ աղտոտված վայրերից 10 և 20 սմ խորություններից վերցվել են ֆոնային նմուշներ՝ երկրակեղևում ծանր մետաղների բնական խտությունները գնահատելու համար: Հողի նմուշները անալիզի են ենթարկվել XRF ռենտգեն սարքի միջոցով: Հողի նմուշների տվյալները համեմատվել են 3 ռեֆերենտային՝ համեմատական մակարդակների հետ՝ առավելագույն թույլատրելի խտություն (ԱԹԽ), մաքրում պահանջող խտություն (ՄՊԽ), ֆոնային ամենաբարձր խտություն (ՖԱԽ): Հողի նմուշներում որոշվել են 3 ռեֆերենտային մակարդակները գերազանցող ծանր մետաղների քանակությունները 4 մետաղների համար՝ կապար (Pb), քրոմ (Cr), կադմիում (Cd), մկնդեղ կամ արսեն (As):

Ախթալայից վերցված հողի նմուշներում հայտնաբերվել է ԱԹԽ-ն գերազանցող մկնդեղի պարունակություն բնակելի տարածքների, մանկապարտեզների և այգիների 100%-ում: Քրոմը գերազանցել է ԱԹԽ-ն բնակելի տարածքներից վերցված նմուշների 50 և մանկապարտեզներից վերցված նմուշների 100%-ում: Կապարը գերազանցել է ԱԹԽ բնակելի տարածքներից վերցված հողի նմուշների 25 և այգիների 50%-ում:

Աղույակ 27 Հողում, ըստ նմուշների տեսակի, մետաղների խտությունները, համեմատած առավելագույն թույլատրելի խտության (ԱԹԽ) հետ, ներկայացված են ներքոնշյալ աղյուսակում

Ծանր մետաղ	ԱԹԽ մգ/կգ	Հողի նմուշի տեսակ				
		Բակ	Դպրոց և մանկապարտեզ	Այգի	Եկեղեցի	Պոչամբար

	Բնակելի	Այգի	ԱԹՒՆ-ն գերազանցող նմուշների %-ը, n/N	Երկրաչափական միջին և միջինի միջակայք	ԱԹՒՆ-ն գերազանցող նմուշների %-ը, n/N	Երկրաչափական միջին և միջինի միջակայք	ԱԹՒՆ-ն գերազանցող նմուշների %-ը, n/N	Երկրաչափական միջին և միջինի միջակայք	ԱԹՒՆ-ն գերազանցող նմուշների %-ը, n/N	Երկրաչափական միջին և միջինի միջակայք	ԱԹՒՆ-ն գերազանցող նմուշների %-ը, n/N	Երկրաչափական միջին և միջինի միջակայք
Pb	400	1200	18.9 %	230.1	5.0%	130.5	5.4%	264.3	95.0%	4841.1	0.0 %	37.7
			21/111	15-12,562	1/120	19-592	2/37	76-8174	19/20	263-30083	0/5	26-110
As	12	12	97.2 %	36.9	95.0 %	49.4	94.3%	36.1	100.0%	58.7	100.0%	21.5
			104/107	9-177	19/20	12-276	33/35	10-92	2/2	46-75	5/5	17-36
Cr	64	64	98.1 %	152.0	95.0 %	149.5	97.1%	136.3	100.0%	157.3	100.0%	88.5
			103/105	62-525	19/20	55-280	33/34	59-253	20/20	80-378	4/4	70-114
Cd	14	1.4	100.0%	55.3	-	-	100.0 %	100.3	100.0%	45.2	-	-
			4/4	23-106	-	-	3/3	37-182	9/9	21-281	-	-

Այստեղ հատկապես ուշագրավ է այն փաստը, որ եկեղեցու բակի նմուշների 95%-ում կապարը գերազանցում է ԱԹՒՆ-ն, իսկ նմուշներում կապարի խտության երկրաչափական միջինը ավելի քան 12 անգամ գերազանցում է առավելագույն թույլատրելի խտությունը: Մկնդեղի քանակը բարձր է առավելագույն թույլատրելի խտությունից բակերի 97.2%, դպրոցի և մանկապարտեզների 95%, այգիների 94.3%, եկեղեցու բակի 100% նմուշներում: Քրոմի քանակը բարձր է առավելագույն թույլատրելի խտությունից բակերի 98.1%, դպրոցի և մանկապարտեզների 95%, այգիների 97.1%, եկեղեցու բակի 100% նմուշներում:

Աղյուսակ 28 Հողում, ըստ նմուշների տեսակի, մետաղների խտությունները, համեմատած ֆոնային առավելագույն խտության (ՖԱՄ) հետ, ներկայացված են ներքոնշյալ աղյուսակում

Օանր մետաղներ	ՖԱՄ մգ/կգ	Հողի նմուշի տեսակ									
		Բակ		Դպրոց և մանկապարտեզ		Այգի		Եկեղեցի		Պոչամբար	
		ՖԱՄ-ն գերազանցող նմուշների %-ը, n/N	Երկրաչափական միջին և միջինի միջակայք	ՖԱՄ-ն գերազանցող նմուշների %-ը, n/N	Երկրաչափական միջին և միջինի միջակայք	ՖԱՄ-ն գերազանցող նմուշների %-ը, n/N	Երկրաչափական միջին և միջինի միջակայք	ՖԱՄ-ն գերազանցող նմուշների %-ը, n/N	Երկրաչափական միջին և միջինի միջակայք	ՖԱՄ-ն գերազանցող նմուշների %-ը, n/N	Երկրաչափական միջին և միջինի միջակայք
Pb	59	92.8	230.1	80.0	130.5	100.0	264.3	100.0	4841.1	20.0	37.7

		103/11 1	15- 12,56 2	16/2 0	19-592	37/37	76- 8174	20/20	263- 30083	1/5	26-110
As	40	42.1	36.9	65.0	49.4	42.9	36.1	100.0	58.7	0.0	21.5
		45/107	9-177	13/2 0	12-276	15/35	10-92	2/2	46-75	0/5	17-36
Cr	147	51.4	152.0	50.0	149.5	41.2	136.3	65.0	157.3	0.0	88.5
		54/105	62- 525	10/2 0	55-280	14/34	59-253	13/20	80-378	0/4	70-114

Ինչպես երևում է աղյուսակից չնայած որ մկնդեղի ֆոնային առավելագույն խտությունը գերազանցում է առավելագույն թույլատրելի խտությունը մոտ 3 անգամ, այնուամենայնիվ բակերի 41.2% , դպրոցի և մանկապարտեզների 65% և այգիների 42.9% նմուշներում արդյունքները բարձր են եղել ֆոնային առավելագույն խտությունից: Քրոմի դեպքում չնայած ՖԱԽ-ը գերազանցում է առավելագույն թույլատրելի խտությունը մոտ 2 անգամ, բակերի 51.4%, դպրոցի և մանկապարտեզների 50% և այգիների 41.2% նմուշներում արդյունքները բարձր են ֆոնային առավելագույն խտությունից:

Աղյուսակ 29 Հողում, ըստ նմուշների տեսակի, մետաղների խտությունները, համեմատած Սաքրում պահանջող խտության (ՄՊԽ) հետ, ներկայացված են ստորև բերված աղյուսակում

Ծանր մետաղներ	ՄՊԽ մգ/կգ		Հողի նմուշի տեսակ									
			Բակ		Դպրոց և մանկապարտեզ		Այգի		Եկեղեցի		Պոչամբար	
	Բնակելի	Խաղաղարարական	ՄՊԽ-ն գերազանցող նմուշների %-ը, n/N	Երկրաչափական սիջին և սիջինի սիջակաթ	ՄՊԽ-ն գերազանցող նմուշների %-ը, n/N	Երկրաչափական սիջին և սիջինի սիջակաթ	ՄՊԽ-ն գերազանցող նմուշների %-ը, n/N	Երկրաչափական սիջին և սիջինի սիջակաթ	ՄՊԽ-ն գերազանցող նմուշների %-ը, n/N	Երկրաչափական սիջին և սիջինի սիջակաթ	ՄՊԽ-ն գերազանցող նմուշների %-ը, n/N	Երկրաչափական սիջին և սիջինի սիջակաթ
P b	1200	40 0	2.7	230.1	5.0	130.5	5.4	264.3	95.0	4841.1	0.0	37.7
			3/111	15- 12,562	1/20	19-592	2/37	76- 8174	19/20	263- 30083	0/5	26-110
A s	100	-	2.8	36.9	10.0	49.4	0.0	36.1	0.0	58.7	0.0	21.5
			3/107	9-177	2/20	12-276	0/35	10-92	0/2	46-75	0/5	17-36

Բակերի հողի նմուշների մոտ 3%-ում կապարը և մկնդեղը գերազանցում են ՄՊԽ-ն: Դպրոցի և մանկապարտեզների հողերի նմուշների 5%-ում կապարը, իսկ 10%-ում մկնդեղը գերազանցում են ՄՊԽ-ն: Այգիներից վերցրած հողի նմուշներում կապարը գերազանցում է ՄՊԽ-ն 5.4%-ով: Խիստ ահազանգող են հատկապես եկեղեցու բակից վերցրած հողի նմուշների արդյունքները. 95% դեպքերում կապարը գերազանցում է ՄՊԽ-ն:

Աղյուսակ 30 Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված են հողի նմուշների արդյունքները ըստ թաղամասերի՝ համեմատած առավելագույն թույլատրելի խտության հետ

Ծանր մետաղներ	ԱԹԽ մգ/կգ		ԱԹԽ-ն գերազանցող նմուշների %-ը, n/N			
	Բնակելի	Այգի	Թաղամաս 1	Թաղամաս 2	Թաղամաս 3	Թաղամաս 4
Cr	64	64	90.3 28/31	100.0 36/36	100.0 49/49	97.8 45/46
As	12	12	93.9 31/33	100.0 37/37	98.0 48/49	93.5 43/46
Cd	14	1.4	100.0 3/3	100.0 3/3	-	100.0 1/1
Pb	400	1200	27.0 10/37	24.3 9/37	4.0 2/50	6.4 3/47

Ինչպես երևում է աղյուսակից, կապարը գերազանցում է առավելագույն թույլատրելի խտությունը առաջին թաղամասում՝ 27.3 տոկոսով, երկրորդ թաղամասում՝ 24.3 տոկոսով, որն էապես բարձր է 3-րդ և 4-րդ թաղամասերում ԱԹԽ-ն գերազանցող նմուշների տոկոսից, որոնք համապատասխանաբար եղել են 4 և 6.4: Տվյալներից երևում է, որ առաջին և երկրորդ թաղամասերը, որոնք գտնվում են եկեղեցու հարևանությամբ տեղակայվածնախկին ակտիվ պոչամբարի մոտ, առավել աղտոտված են կապարով, քան քաղաքի մյուս թաղամասերը:

Աղյուսակ 31 Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված է ծանր մետաղների պարունակությունը հողում՝ ըստ հողի փորձանմուշի խտության

Հողի փորձանմուշի խտությունը, սմ	Ծանր մետաղների պարունակությունը մգ/կգ, հող								
	Cu			Pb			Zn		
	Ընդհանուր	Շարժուն	Շարժունը ընդհանուրից, %	Ընդհանուր	Շարժուն	Շարժունը ընդհանուրից, %	Ընդհանուր	Շարժուն	Շարժունը ընդհանուրից, %
0-10	92	25,6	27,8	41,3	12,1	29,2	44,0	10,4	23,6
10-20	68	20,2	29,7	22	7,2	32,7	39,0	6,9	17,6
20-30	59,4	14,2	23,9	19,7	5,1	25,8	42,3	3,8	8,9
30-40	55,2	12,1	21,9	19	4,3	22,6	40,0	3,0	7,5
40-50	54	11	20,3	18	4	22,2	49,2	3,1	6,3
50-60	56	3,9	6,96	17	3,7	21,7	51,8	5,2	10,0

Ծանր մետաղների (Cu, Pb, Zn) պարունակությունը հողում (մգ/կգ)

8.4 Ախթալայի հողաբուսական ծածկույթին հասցվող վնասներն ու դրանց աղբյուրները

Հողային ծածկույթի, ինչպես նաև մակերևութային և ստորգետնյա ջրերի աղտոտման աղբյուր են փակված և գոյություն ունեցող գերեզմանոցները: Գոյություն ունեցող գերեզմանոցը գտնվում է քաղաքային համայնքի հարավարևմտյան մասում, ունի ընդլայնման հնարավորություն: Գերեզմանոցի սանպահպանման գոտում չկան կառուցապատված տարածքներ: Որպես առաջնահերթ միջոցառում՝ նախագծով նախատեսված է գերեզմանոցները ցանկապատել և վերջինիս երկարությամբ կանաչապատել:

Հողերի աղտոտման տեսակետից առավել վտանգավոր է ավտոմոբիլային տրանսպորտի գործունեությունը, որը հիմնականում պոլիքլորացված արոմատիկ ածխաջրածինների (ՊԱԱ) աղբյուր է: Արտանետումների քանակը Ախթալա քաղաքում փոքր է, քանի որ ավտոմոբիլային ճանապարհները կառուցապատված տարածքից դուրս են գտնվում և կառուցապատված տարածքները կապում են իրար հետ:

Քաղաքային համայնքի թեք լանջերի վրա տեղակայված թաղամասերում հողային ծածկույթին վնաս են հասցնում էրոզիոն պրոցեսները: Անտառների հատման հետևանքով ուժեղացող պրոցեսները լանջերի ստորին մասում վերածվում են գծային էրոզիայի: Ըստ գիտական որոշ ուսումնասիրությունների (Ի.Վոլնով)՝ 10⁰ թեքության անտառածածկ տարածքից 6 ամսում (տաք եղանակներին) լվացվում և հեռացվում է 14 գ 1 մ²-ից, իսկ ոչ անտառածածկ տարածքից՝ 834 գ 1 մ²-ից, 30⁰ թեքության դեպքում՝ համապատասխանաբար՝ 50 գ 1 մ²-ից և 3100 գ 1 մ²-ից:

Ախթալայի քաղաքային համայնքի հողաբուսական ծածկույթին վնաս են հասցնում նաև.

- Դեբեդի վտակների հեղեղները,
- պոչադաշտերը,
- կոշտ թափոնները:

8.5 Կոշտ թափոնները

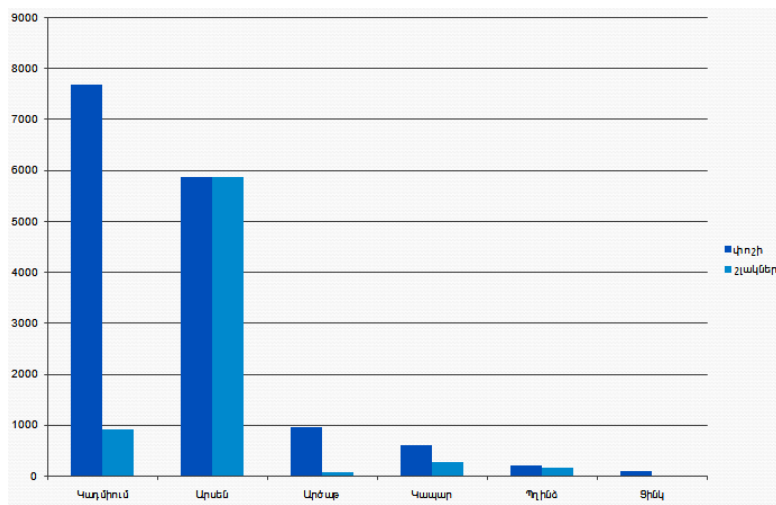


Ստորև ներկայացված են քիմիական տարրերի խտությունների գործակիցները Ախթալայի արդյունաբերական, մասնավորապես Լեռնահարստացուցիչ կոմբինատի թափոններում (НПГ տվյալներ, Госкомгидромет СССР, Джугарян, 2000).

Աղյուսակ 32

Քիմիական տարր	Փոշի, մգ/մ ³	Շլակներ, մգ/կգ
Կադմիում	7692	923
Արսեն	5882	5882
Արծաթ	980	68
Կապար	625	281
Պղինձ	213	158
Ցինկ	120	10

Նույն տվյալները՝ պատկերված հիստոգրամում.



8.5 Հոսքաջրեր



Ներկայումս Ախթալայի ԼՀԿ-ի արդյունաբերական հոսքաջրերի ծավալը կազմում է 19.3 մ³/օր: Կոմբինատի կենցաղային հոսքաջրերը նախատեսվում է հավաքել և մաքրել արտադրական սեպտիկ հորում՝ 25.0 մ³/օր արտադրողականությամբ: Սեպտիկում

նախատեսվում է չեզոքացում քլորակրով, որից հետո մաքրված հոսքաջրերը կուղղվեն պոչատար:

Անձրևաջրերը և ձնհալքի ջրերը կոմբինատի տարածքից հեռացվում են առուններով դեպի Ախթալա գետը և կարող են աղտոտել շրջակա միջավայրը: Այդ նպատակով կոմբինատի տարածքում նախատեսվում են ջրհորեր՝ անձրևային և ձնհալքի ջրերի դրենաժի համար: Դրենաժային ջրհորերը պետք է ունենան ֆիլտրացիոն շերտ՝ բաղկացած խճից և ավազից: Բացի այդ, նախատեսվում են արտաքին ջրախողովակներ՝ տանիքներից անձրևաջրերի հավաքման և նրանց հեռացման համար: Այս ջրերի մեխանիկական մաքրման համար կարելի է օգտագործել ֆաբրիկայում գոյություն ունեցող խտացուցիչները, որտեղ կկատարվի անձրևաջրերի պարզեցում: Վերջինս կարելի է օգտագործել տեխնոլոգիական կարիքների համար, իսկ նստվածքը հեռացնել պոչատարով: Անձրևաջրերի հավաքման և մաքրման սխեմայի ներդրումը թույլ կտա բացառել աղտոտված անձրևային և ձնհալքի ջրերի արտահոսքը դեպի շրջակա միջավայր:

Նահատակ գետի պոչամբարի տեխնիկական անբավարար վիճակի և ջրահեռացման համակարգի չգործելու պատճառով աղտոտվում են Դեբեդ գետը և նրա վտակները: Ըստ շրջակա միջավայրի վրա ներգործության մոնիթորինգի կենտրոնի 2005թ. տվյալների՝ Ախթալա գետում ՍԹԿ-ն գերազանցող միացություններից հայտնաբերված են.

փետրվար ամսին՝ նիտրիտ իոն՝ 0.045 մգ/դմ^3 (ՍԹԿ- 0.024) մգ/դմ^3 , ամոնիում իոն՝ 0.47 (ՍԹԿ- 0.39 մգ/դմ^3), սուլֆատ իոն՝ 305.0 մգ/դմ^3 (ՍԹԿ- 3 մգ/դմ^3), ամոնիում իոն՝ 0.58 մգ/դմ^3 (ՍԹԿ- 0.39 մգ/դմ^3),

ապրիլ ամսին՝ սուլֆատ իոն՝ 249.7 մգ/դմ^3

մայիս ամսին՝ նիտրիտ իոն 0.04 մգ/դմ^3 (ՍԹԿ- 0.024 մգ/դմ^3), ամոնիում իոն՝ 1.80 (ՍԹԿ- 0.39 մգ/դմ^3):

Դեբեդի վտակ Նազիկ գետի ջրի բաղադրությունը բնութագրվում է սուլֆատների և կալցիումի գերակշռումով, ցինկի (2.5 մգ/լ) և կադմիումի (0.46 մգ/լ) բարձր պարունակությամբ:

Քաղաքի ջրամատակարարման և ջրահեռացման համակարգերի անբարեկարգ վիճակի հետևանքով առկա են ջրային ռեսուրսների հետ կապված խնդիրները: Ջրահեռացման համակարգի վատթար վիճակի՝ կոյուղու մաքրման կայանի քայքայման պատճառով կենցաղային կեղտաջրերից աղտոտվում են նաև Դեբեդ գետը և նրա վտակները: Ջրամատակարարման Շամլուղ-Ախթալա ջրագիծը սնվում է գետից, չունի ջրերի մաքրման կայան, որի հետևանքով աղտոտված ջուրը պիտանի չէ խմելու համար: Իսկ ինչ վերաբերում է Ախթալա քաղաքի տարածքում առկա ստորգետնյա ջրերին, ապա դրանք տեղադրված են խորը և ենթակա չեն աղտոտման:

8.6 Քաղաքացիների առողջական վիճակը

2013թ. Ալավերդի, Ախթալա և Երևան համայնքներում 4-6 տարեկան երեխաների շրջանում իրականացվել է արյան կապարի մակարդակի (ԱԿՄ) հետազոտություն: Երևանից ընտրվել է Էրեբունի համայնքը, որպես համեմատական համայնք: Ընդհանուր առմամբ հետազոտության մեջ ընդգրկվել է 4-6 տարեկան 162 երեխա, որոնցից 39-ը Ախթալայից, 69-ը Ալավերդիից և 54-ը Երևանից: Արյան կապարի պարունակության երկրաչափական միջինը Ախթալայում 6.8 մկգ/դլ էր այն դեպքում, երբ Ալավերդիում այն 6.4 մկգ/դլ էր, իսկ Երևանի Էրեբունի թաղամասում՝ 5.2 մկգ/դլ: Ախթալայում երեխաների մոտավորապես 85%-ն ունեին 5 մկգ/դլ-ից բարձր ԱԿՄ, Ալավերդիում՝ 75%-ը, իսկ Երևանում՝ 57%-ը:

Ստորև ներկայացված են ԱԿՄ հետազոտության արդյունքները.

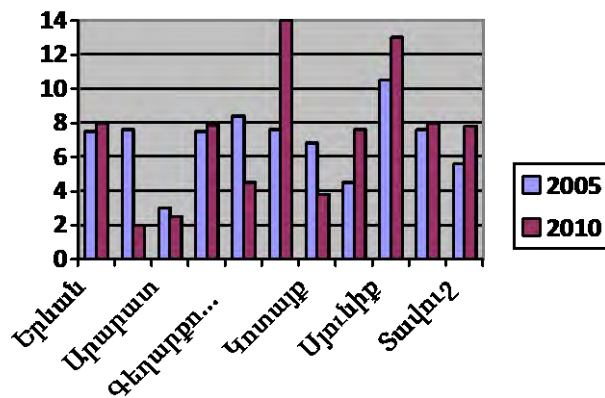
Աղույակ 33

Համայնք	Երեխաների քանակ	Երկրաչափական միջին, միջինի միջակայք (մկգ/դլ)	Ռեֆերենտային մակարդակից բարձր նմուշների տոկոսը
Ախթալա	39	6.8 3.6-15.5	84.6
Ալավերդի	69	6.4 3.5-24.0	75.4
Երևան	54	5.2 0.1-11.7 (52.8)	57.4

Ծանր մետաղները կուտակվելով կարող են առաջացնել առողջական խնդիրներ, օրգան-համակարգերի ֆունկցիոնալ խանգարումներ՝ անհանգստություն, թուլություն, գլխացավ, անքնություն, անեմիա, ադիքային խոցեր, լյարդի ու երիկամների փոփոխություններ, ուղեղի, թոքերի ու ստամոքսի քաղցկեղ: Խիստ ռիսկային խումբ են համարվում երեխաներն ու հղի կանայք: Մասնավորապես կապարը կարող է ազդել պտղի վրա՝ հանգեցնելով վիժման:

Վերը նշվածի հավաստումն են Հայաստանի պտղաբերության կենտրոնի տվյալները, համաձայն որոնց՝ Հայաստանում վիժումների ամենաբարձր ցուցանիշները գրանցվել են Լոռու և Սյունիքի մարզերում 2010թ. (14% և 13% են):

ՀՀ-ում վիժումների ցուցանիշները՝ ըստ մարզերի.



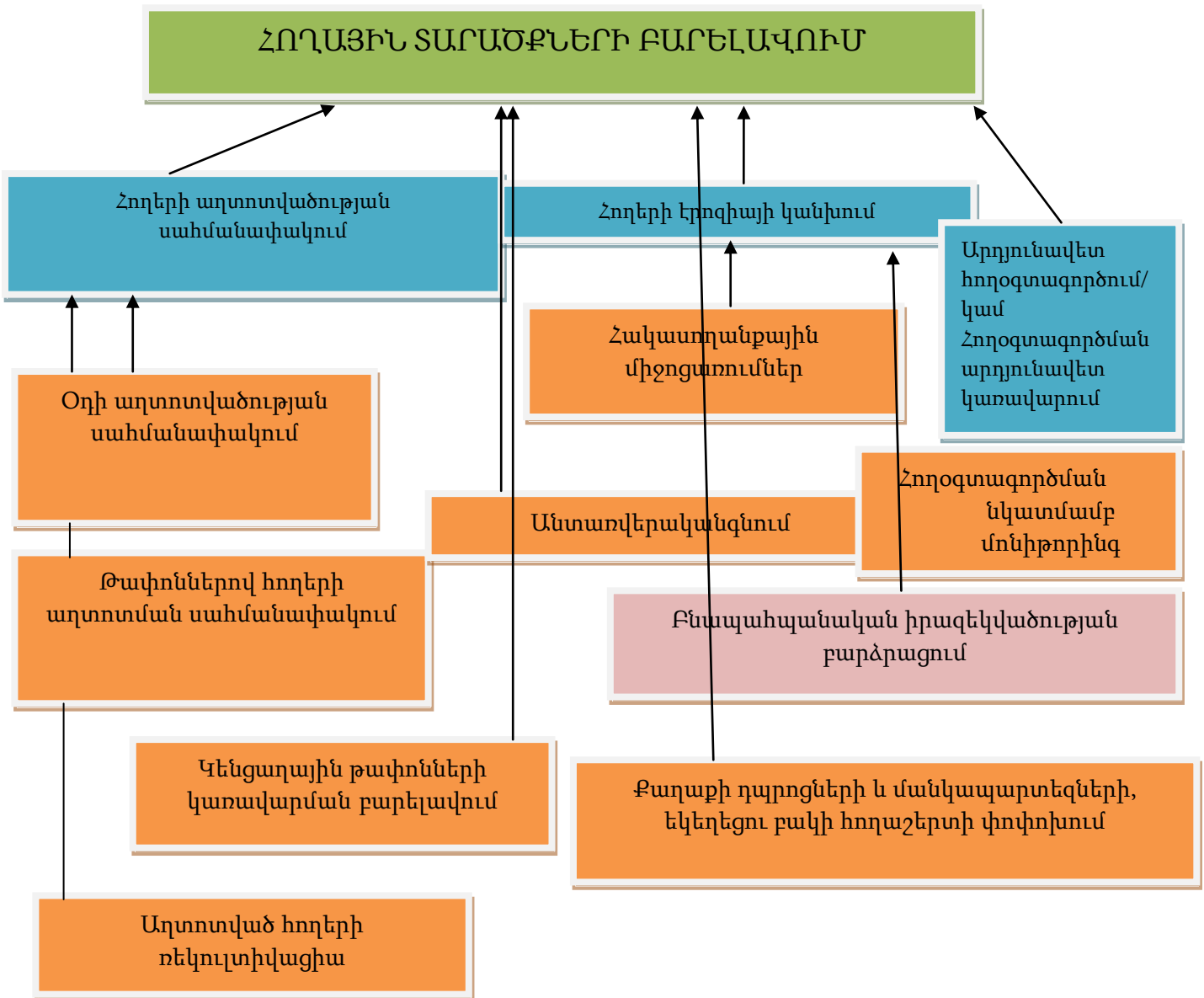
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

1. Ախթալայի քառամյա զարգացման ծրագիր:
2. ՀՀ կառավարության որոշումը ՀՀ Լոռու մարզի Ախթալայի քաղաքային համայնքի (բնակավայրի) գլխավոր հատակագիծը հաստատելու մասին:
3. ՀԵԿԱ-ի կողմից մշակված Տեղական տնտեսական զարգացման մոդել Ախթալայի համախմբի համար, 2014թ.:
4. ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն:
5. «Հանքարդյունաբերությունը Հայաստանի Հանրապետությունում».
Բնապահպանական վնասների և առողջական հետևանքների վերաբերյալ դասընթացի ուղեցույց քաղաքապետարանի աշխատակիցների և համայնքի ակտիվ անդամների համար, Երևան, 2013թ.:
6. «Համայնքների սանիտարաէպիդեմիոլոգիական վիճակի մասին» ՀՀ իրավական նորմատիվ ակտ և ՀՀ առողջապահության նախարարի հրամաններ:
7. Հաշվետվություն ՀՀ հանքարդյունաբերության ոլորտի ռազմավարության հայեցակարգի մասին, «Գեոէկոնոմիկա» 2007թ.:
8. Մետաղական հանքանյութերի վերամշակման ոլորտների զարգացման հայեցակարգ, հաստատված տնտեսական զարգացման աջակցության ծրագրի խթանման օպերատիվ խմբի կողմից, ՀՀ վարչապետ, դեկտեմբերի 23, 2009թ., արձանագրային որոշում թիվ 02/02.3/28573-10:
9. Թումանյանի սանիտարաէպիդեմիոլոգիական ծառայության տրամադրած հետազոտությունների տվյալների քաղվածքներ:
10. www.lori.gov.am
11. www.akhtala.am

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1



ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԻ ԾԱՌ



Համարը	Ռազմավարական նպատակը / Գործողության անվանումը	Գործողության արժեքը
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐ` Հողերի դեգրադացիա		
ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՆՊԱՏԱԿ` Հողերի վիճակի բարելավում		
ա/	ՀՈՂԵՐԻ ԱՐՏՈՏՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄ	
1	Պայքար արտադրական հոսքաջրերի և արտանետումների դեմ	
1.1	Մասնագիտական փորձաքննության անցկացում	500,000
1.2	Նախագծահաշվարկային աշխատանքներ	1,200,000
1.3	Արդյունաբերական հոսքաջրերը գտող ֆիլտրերի ձեռքբերում	2000 000
1.4	Մրցույթի անցկացում	200,000
1.5	Զտող ֆիլտրերի տեղադրում և շահագործում	100,000
1.6	Մշտադիտարկում, սպասարկում	200,000
2	Օդի աղտոտվածության սահմանափակում	
2.1	Արդյունաբերական փոշու արտանետման խողովակների տեղադրում	1,000,000
2.2	Հատուկ գործվածքային ֆիլտրի տեղադրում	1,500,000
2.3	Զրցան մեքենայի ձեռքբերում	50 մլն մեքենա/ տարի` 1 օրում 60 լ բենզին, 24 խմ ռոտգման ջուր, բանվորի աշխատավարձ
2.4	ՏԻՄ-երի կողմից նորմատիվային ակտի մշակում` ապօրինաբար զբաղեցրած տարածքների կանաչապատման իրավունքի ձեռքբերման նպատակով	
2.5	Դենդրոլոգ մասնագետի կողմից կանաչապատ տարածքների հաշվառում և նախագծում	1,500,000
2.6	Տնկիների ձեռքբերում	1 տնկին ` 1000 դրամ
2.7	Մայթերի կանաչ գոտիների վերականգնում	500,000
2.8	Այգիների և պուրակների նախագծում	1,500,000
2.9	Այգիների և պուրակների հիմնում	1 հա 30 000 000
2.10	Դպրոցամերձ տարածքներում գեղազարդ թփերի տնկում	1,000,000
2.11	Քարոզչական աշխատանք աղբի այրման վնասների հետ կապված	200,000
2.12	Աղտոտված հողաշերտերի փոխարինում/ եկեղեցու և դպրոցի բակ	2,000,000
2.13	Արդյունաբերական տարածքների մեկուսացնող անտառաշերտերի վերականգնում ՓՈԻԼ 1	2,000,000

	Արդյունաբերական տարածքների մեկուսացնող անտառաշերտերի վերականգնում ՓՈԻԼ 2	1,000,000
բ/	ՀՈՂԵՐԻ ԷՐՈՋԻԱՅԻ ԿԱՆԽՈՒՄ	
1	Հակասողանքային միջոցառումներ	
1.1	Սողանքային գոտիների գնահատում , քարտեզագրում	1,500,000
1.2	Միջոցառումների պլանի մշակում	100,000
1.3	Անհրաժեշտ պայթեցումների անցկացում	1,000,000
1.4	Ծառատունկերի իրականացում / նույն հաշվ. տվյալներ /	1*1000
2	Անտառվերականգնում	
2.1	Հողերի կադաստրային պատկանելության ճշտում, ամրագրում	1,000,000
2.2	Հողերի ընտրություն	
2.3	Տարածքների նախապատրաստում	1,000,000
2.4	Տնկիների ձեռքբերում	1*1000
2.5	Կազմակերպչական աշխատանքներ	500,000
3	Կանաչապատման գործընթացում հասարակության լայն խավերի ներգրավում	
3.1	Ուսուցողական դասընթացներ դպրոցներում	9 60 000
3.2	Քարոզարշավ քաղաքի բնակիչների շրջանում	200,000
3.3	Հեռուստահաղորդում տեղական զանգվածային լրատվամիջոցների օգնությամբ	500,000
4	Աղբահանության արդյունավետ կազմակերպում	
4.1	40 նոր աղբամանների ձեռքբերում	1,500,000
4.2	Կրծողների դեմ պայքարի միջոցառումների անցկացում	2,000,000
4.3	Աղբատարների ստացիոնար ախտահանման կետի ստեղծում	1,500,000
5	Ծրագրի եզրափակում	
6	Փորձի փոխանակում այլ համայնքների հետ	